

ՌԻՕԼԹԸՐ ՍԿՈԹ

Թ Ա Լ Ի Ս Մ Ա Ն

ՀԱՅՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԻՒԹԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԳԵՐԱԳԱՏՈՒՄԱՆ ՈՐԿԱՆ

Գ. ԴՐՈՒՅՈՒՄ, 1917.
ՏՈՒՐԱՆԱՆ ԱՊՐԵՐԻՍ

ՈՒՕԼԹԸՐ ՍԿՕԹ

ԿՆՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՐԵՐ

Ծնած է Էթիմպուրկ ֆաղափին մէջ 1771-ին եւ միտած՝ 1832-ին:
Նիհար ու քուշակազմ ռոյա մըն էր, եւ անմահ Գէօրգի Լման,
ու ոք կը հաւատար քէ ան պիտի մեծնար:

Վաստապէս ըրաշտուն պատճառով, շատ անկանոն կերպով կը յա-
ճախէր վարժարան: Ոսկայն որովհետեւ չափազանց ջանաւոր էր,
Եռյնիսկ անկողնին մէջ հիւանդ պառկած, միշտ եւ կրկին ու կրկին
անգամ կը կարդար իր հայրենիքի — Սկովսիոյ հին առասպելները,
հեփաթթներն ու գրայցները: Հայրենի հողը, իր վիպական եւ խորհրդ-
դասոր ծովեզնափներուն պէս, հարուստ էր հերոսական ու արեւածաղից
աւանդաբանութիւններով: Ասոնց կրկնակ ընթերցումները իրեն ուրախու-
թիւն եւ քիչկրտսն աստիկ զատ, երազուն հոգին կը լեցնէին մոլեռանդ
պաշտամունքով մը դէպի իր հայրենի արթազուն հողը:

Երբ չափահաս դարձաւ եւ համեմատաբար շատ աւելի կազ-
դուրած եւ աւտղը, սկսաւ սիրելի ու յարգելի իր հայրենակիցներուն
կողմէն: Մանկական շրջանի ընթերցումները այնքան խոր էին դրօշ-
մած իր մօտին մէջ, որ զինքը հանդարտ չէին ձգեր: Եւ զեղեցիկ օր
մը, գրիչը ձեռքն առաւ, եւ գրեց իր առաջին իմաստուն պատմածքը:
Ասոր հետեւեցաւ իր հինգ երկար դիւցազներգութիւններու աննման
վիպերու շարքը: Այնպիսի արտակարգ յարողութիւն մը ունեցան իր
գրածքները, որ իրաւամբ սկսան ըսել քէ՝— «Ոտոյրը Սկօրթ Սկով-
սիան ստեղծեց»։ Հաիւր տարի առաջ գրեթէ անձամբ երկիր մըն
էր Սկովսիան, Եռյնիսկ Անգլիացիներուն համար: Եւ եթէ այսօր աշ-
խարհի ամեն կողմերէն այցելուներ կ'երթան, եւ այդ գեղանի երկիրը
աւելի լաւ ծանօցած ու սիրած է, ասոնց մէկ պատճառը Սկովսիայի
Մեծ զաւիկին — Ուոլթըր Սկօրթի — շնորհն է: Գեղեցիկ ծառայութիւն:

ԹԱԼԻՍՄԱՆ

Ա. ԱՍՊԵՏԸ

Եօթը հարիւր տարի առաջ, օր մը, գեղեցիկ և երիտասարդ զրահակիր ասպետ մը, պատերազմական ուժեղ նժոյգ մը հեծած, Պաղեստինի այրող արեւին տակ, դանդաղօրէն կը յառաջանար Մեռեալ ծովու եզերքն ի վեր: Սաստիկ նեղւած էր տաքէն և նոյնչափ ալ յոգնած: Եւ իր անտանելի կացութիւնը գոնէ պահ մը մոռնալու համար, կը խորհէր այն աղջկան մասին, զոր ինքը կը սիրէր: Ասիկա էտիթ Գեղանի իշխանուհին էր, Անգլիոյ թագաւորին հօրեղբօր աղջիկը, Առիւծասիրտ Ռիչարտին, որու դօշակին տակ ասպետը, (*) սրբ Քրննէթը կը պատերազմէր այն օտոնս:

Այս ժամանակները շատ մը կռիւներ կը մղէին Պաղեստինի մէջ: Քրիստոնեայ խաչակիրները, ինչպէս որ արդէն գիտէք, իրենց թուր ու ժովր կը կռւէին Սուրբ Երկիրը մահմետականներու և անոնց հաչակաւոր պետին, Սուլթան Սէլահատինի ձեռքէն ետ առնելու համար:

Այն ժամանակամիջոցին, երբ այս անցուդարձը կը պատահէր, կարճ զինադադար մը ընդհատեր էր պատերազմը: Որովհետեւ Առիւծասիրտ Ռիչարտը, որ սովորաբար խաչակիրներու բանակին հրամանատարն էր,

(*) Անգլիոյ մէջ այս մակդիրը կոչան ասպետներու եւ ազնւականներու:

ծանր տենդէ մը կը տառապէր։ Միւս քրիստոնեայ իշխանները, ինչպէս՝ Ֆիլիպպ-Սկիւսի՝ ֆրանսայի թագաւորը, Աւստրիոյ զոյքս Լէօփոլտը, և կարգ մը ուրիշներ, անընդունակ ըլլալով առանց Ռիչարտի օգնութեան Սուլթանին դէմ յաջողութեամբ մագառիլ, կ'ուզէին մահմետական պետին հետ համաձայնութիւն մը կնքել, բարեպաշտ ճգնաւորի մը միջնորդութեամբ, որ էնկաստիի մէջ քարայր մը կ'ապրէր, և զոր շատ լաւ կը ճաննար Սուլթանը։ Ուստի այս սուրբ մարդուն գրութիւն մը զրկեցին, և այս բանը վատահեցան Սըր Քլէնէթին։

Սըր Քլէնէթի մասին շատ բան չը գիտէին, միայն այնքան, թէ ան Սկոտլանդի ասպետ մըն էր, որ իրեն հետ գունդ մը մարդիկ էր բերեր, և որ բոլորն ալ կռիւներուն մէջ մեռած էին, իր վահանակիւրէն գատ, որ ներկայիս հիւանդ էր։ Գիտէին, թէ ան չափազանց աղքատ էր, բայց և շատ կտրիճ և հպարտ, նմանապէս, թէ ան սրսի շուն մը ունէր, Ռուզվել անունով, զորս շատ կը սիրէր։ Թիւրևս նաև մէկ քանինորը գիտնային, թէ ան կը սիրէր Լէյտի^(*) Էտիթը, և թէ վերջինս ալ զինքը՝ բայց, եթէ մագիւրէն կ'անցնէին իսկ, բնաւ չէին խօսիր այս մասին։ Որովհետև այսպիսի սէր մը դժբաղդ բան մըն էր Քլէնէթի նման աղքատ ասպետի մը համար, որ կը համարձուկէր սիրել այնքան բարձր ծագումով աղջիկ մը, աստիճանով երկրորդը ամբողջ Անգլիոյ մէջ Պէրանժէր թագուհիէն յետոյ, որ Ռիչարտի կինն էր։

Մինչդեռ բանակին մէջ այս խօսքերը կ'ըլլային, սըր Քլէնէթը ճամբան շարունակելով՝ նշմարեց Էմիրի մը, մահմետականներու գլխաւորի մը, ետեւէն երեւալով։ Եւ որովհետեւ երկուքն ալ իրարու թշնամի բանակներու կը

(*) Անգլիոյ մէջ Էյթի կ'ըսեն ազնուական ծագումով կիներու։

պատկանէին, ուստի և նոյն պահին կուի բռնեցան: Խաչակիր ասպետը պաշտպանւած էր հաստ զրանով մը, մինչդեռ էմիրը անզրան և թեթեւ հագած, առանց ձիէն վար իջնալու ճարպիկ շարժումներով կը դառնար անոր շուրջը, անդադար նետեր արձակելով, յուսալով զոնէ մէկը հանդիպցնել մարմնի անզրան մասին: Վայրկեան մը այնպէս կարծեց, թէ իր նետերէն մէկը զրանը ծակելով՝ Խաչակիրի մարմնին մէջ խրեցաւ, որովհետեւ սրը Քրննէթը ինկաւ ձիէն, էմիրը իսկոյն իր ձիէն վար իջնելով, երբ կը ծռէր իր ինկած թշնամուն վրայ, զայն բոլորովին լինցնելու, յանկարծ երկու ուժեղ բազուկներու մէջ սկզմելն զգաց, հասկնալով թէ խորամանկութեան մը զո՞ գացած էր ինքը: Բայց և այնպէս յաջողեցաւ կենդանի ճողոպրիլ, ձգելով իր գօտին ու հազուստներէն մաս մը: Սակայն թշնամու ձեռքն էր ձգիր իր սուրն ու նետերը, ուստի և այլեւս չէր կրնար կուիլ: Լէյս պատճառով Խաչակիրին քով վերադառնալով ըսաւ անոր. — «Քանի որ մեր երկու ազգերուն միջեւ զինսօդադար մը կայ այս վայրկեանիս, մինք ալ մեր միջեւ հաշտութիւն կը կնքենք:» —

— «Ախրայօժար» — պատասխանեց սըր Քրննէթը: Եւ երկու թշնամիները քով քովի շարունակեցին իրենց ճամբան մինչեւ ակունք մը, որու վճիտ և պաղ ջուրը, պղպջակներ կազմելով գետնէն կը բղխէր, խումբ մը արմաւենիներու տակ: — «Բնիկները» — ըսաւ էմիրը, — «այս ակունքը անապատի աղամանդը կ'անուանեն» —

Երկու ձիաւորները վար իջան, խնամեցին իրենց նժոյգները, գովարար ջրէն խմեցին, և նախաճաշելէ յետոյ, քիչ մը պաւկեցան, արմաւենիներու ստերին տակ, հանգչելու համար:

Էմիրը իր ընկերով հաճոյք պատճառելու նպատակով, զանազան սիրուն բաներ պատմեց իր երկրի վրա-

յով: Յետոյ, հրր րաւականին կազդուրուած զգաց՝ ճամբան շարունակելու համար, սրր Քրննէթը տեղէն ելաւ, նժոյգին թամբը զարկաւ և ըսաւ Էմիրին, թէ ինքը Թէոդորիկ սուրբ ճգնաւորը տեսնելու պիտի երթար:

— «Այդ պարագային, ես ալ ձեզի հետ կուգամ, որպէս զի ողջ առողջ տեղ հասնիլ կարողանաք» — ըսաւ Էմիրը, — «որովհետեւ ես ճամբան գիտեմ, և որ չափազանց վտանգաւոր է» — :

Ուստի ճամբան երկուքով շարունակեցին, և շատ չանցած մտան քարքարուտ և մենաւոր անապատ մը: Գիշերը կը մօտիկնար, սըր Քրննէթի սիրտը աւելի ու աւելի կը սեղմէր՝ ազդուած չրճակայքի ամայի և մռնակեան տխրութենէն: Մինչդեռ Էմիրը հակառակը, կը խնդար և պատերազմական երգեր կ'երգէր, ցոյց տալ ուղելով, թէ ինքը բնաւ բանէ մը չէր վախնար:

Յանկարծ, մէկը շատ բարձր և շատ բարակ, միմիայն գազանի մը մորթովը ծածկուած, ծառացաւ Էմիրին դէմ դիմաց, և զայն իր նժոյգէն վար քաշելով՝ սկսաւ կատաղութեամբ ծեծել: Բնական է, որ սրր Քրննէթը իսկոյն վար ցատկելով՝ իր նոր բարեկամին օգնութեան փութաց, և իր ուժեղ բազուկներուն շնորհիւ յաջողեցաւ զայն սզատիլ այս անակնկալ խենթի կատաղանքէն:

Էմիրը ազատուելով, լայն շունչ մը քաշեց, և խստութեամբ խօսեցաւ խենթին, զոր Համաքօ կ'անւանէր: Սրր Քրննէթը նախ շատ զարմացաւ, տեսնելով, որ Էմիրը կերած հարւածները ետ չէր տար խենթին, բայց յանկարծ յիշեց, որ մահմետականները կը հաւտան, թէ խենթերը սուրբ արարածներ են, և թէ զանոնք ծեծողը անէծքի կուգայ: — «Բայց և այնպէս» — ըսաւ ասպետը, — «այդպիսի խենթ մը սուրբ մէկը չէ, անկաւամօթ մըն է իր ազդին համար» — :

—«Իրա՞ն կ'ըսէք» — պատասխանեց Էմիրը խնդալով, — «այն ասունն ձեզի է ամօթը, որովհետեւ այս խենթը ուրիշ մէկը չէ, եթէ ոչ ձեր փնտռած Լնկատաթիի բարեպաշտ ճգնաւորը» — :

— «Այո՛, այո, եւ Լնկատաթիի ճգնաւորն եմ: Հետեւեցէք ինձի, հետեւեցէք ինձի» — : Կաղաղակէր այս օտարոտի արարածը, առաջն ինկած, պարելով, ցատկոտելով և վայրենի կանչաւոր քներով շարժ ու ձեւեր ընելով :

Սրբ Քըննէթը, որ երեւակայած էր հանդիպելու մեղմ և հանդարտաբարոյ ճգնաւորի մը, ապչեւ մնացեւ էր: Ուրիշ ճար չունէր, եթէ ոչ լուսթեամբ հետևիլ այս վայրենի մարդուն, որ վազելով, ուտոտելով և պոռչտալով՝ զինքը կ'առաջնորդէր իր նոյնքան վայրենի բնակարանը, որ ապառաժի մը մէջ փորւած քարայր մըն էր:

Քարայրը երկու մասի էր բաժնուած, առջևիւ կողմը խորանի մը կրնմանէր, ետեւինը, ուր ճգնաւորը իր հիւրերը մտցուց, վստահաբար խեղճ ննջասենեակ մը կը ներկայացնէր, որովհետեւ գետինը խտրով ծածկուած էր և կոշտ ձևով շինուած սեղան մը և աթոռներ կը նշմարւէին: Սեղանին վրայ դրած կար ոսպ և չորցած միս:

Ճգնաւորը, որ քարայրը մտնելուն պէս բոլորովին թողած էր խենթի երեւոյթը, և սրբ Քըննէթի երեւակայած բարեպաշտ և հանդարտաբարոյ մարդուն կրնմանէր, երկու հիւրերուն առջևը կտոր մը հաց և ջրին սափորը դնելով՝ ըստւ. — «Ոմեցէք և կերէք, զաւակներս, ձեր գալուստը բարի թող ըլլայ» — : Նախաճաշիկէն յետոյ գանոնք օրհնեց և բարի գիշեր մաղթելով անոնց, քաշեցաւ իր խորանը: Սրբ Քըննէթը և Էմիրը, — որ կ'ըսէր թէ Երլտըրըմ էր իր անունը — ուրիշ գործածած մէյմէկ խտր առնելով, պատրաստուեցան քնանալու:

Բարեպատ ճգնաւորին յանկարծակի երեւումք

Բաւական ատեն էր, որ սրբ Քրննէթը կը քնանար. փորը ճգնաւորը զինքն արթնցուց և նշան ըրաւ անոր տեղէն ելլիլ ու իրեն հետեիլ, զգուշանալով սակայն, որ էմիրը չիմանայ այս :

Աստիկ զարմացած, սրբ Քրննէթ հետեւեցաւ ճրգնաւորին, որ առաջնորդեց զինքը խորան ծառայող փորւածքը : Յետոյ անցնելով սեղանին ետեր, զսպանակ մը սեղմեց : Առանց ազմուկի դանդաղօրէն քարէ պատ մը իսկոյն բացեցաւ դէպի դուրս, երեցնելով քանի մը սանդուխտձև աստիճաններ, ներքնակողմին վրայ Բարձրանալէ առաջ, ճգնաւորը դէմքը լաթով մը ծածկեց, ըսելով. — Ինծի թոյլատրւած չէ տեսնելու այն, ինչ որ դուն հիմայ պիտի դիտես :

Յետոյ մէկ ձեռքով լապտերը բռնած ցոյց տուաւ ընկերակցին ճամբան : Շատ մը աստիճաններ բարձրանալէ վերջը, հոսան ծանր դռան մը առջևը, որու երեսը մեծ մեծ գամերով ծածկւած է : Հոս ճգնաւորը կեցաւ և ըսաւ. տապեօին. — « Հանէ՛ կօշիկներդ, գարկ երեք անգամ, և ներս մտիք » :

Սրբ Քրննէթը հնազանդեցաւ, և բացւած դռնով ներս մտնելով, ինքզինքը խաւարէն՝ պայծառ լոյսերու մէջ գտաւ : Փոքրիկ խորան մը տեսաւ, որ ճոխ կերպով զարդարուած էր և լուսաւորուած չլացնող ձեռով մը՝ առաստաղէն կախւած արծաթեայ լապտերներով՝ լեփ լեցուն անուշահոտ իւղերով, որոնք դրախտային բուրմունք մը կը սփռէին չորս կողմը :

Սրբ Քրննէթը չէր կրնար ըմբռնել, թէ ամայի և անմարդաբնակ անապատին մէջ, ինչպէս հնարաւոր էր այսպիսի խորանի մը գոյութիւնը : Նշմարեց, որ ճգնաւորը իրեն հետ ներս չէր մտած, և ուզեց ետ դառնալ,

բայց դուռը վրայէն գոցւած ըլլալով, չը կրցաւ զայն բանալ :

Ուստի ստիպւեցաւ կամայ ակամայ մինչև լուսաբացը՝ խորանի լայնքն ու երկայնքը չափչիւնելու : Լուսաբացին սակայն արծաթեայ զանգակի մը հնչիւնը լսեց, որուն հետեւեցաւ երգեցողութեան մը հնուաւոր ձայնը : Խորանին պատին տակը քաշեցաւ : Շատ չ'անցած՝ սեղանին քովէն դուռ բացուեցաւ, և թափօր մը երեցաւ : Ամենէն առաջ երկու պզտիկ մանչեր բուրվառներով, յետոյ ուրիշ երկու պզտիկներ ևս, որոնք ծաղիկներ կը սփռէին, վերջապէս տասներկու աղջիկներ, զոյգ զոյգ : Ասոնք բոլորն ալ ճերմակ չրջազգեստներ էին հագած, միայն թէ առաջի վեցը սև քօղեր էին ձգած, ասոնք կրօնաւորութիւններ էին, որոնք ձգած էին աշխարհը : Երկրորդ վեցը ճերմակ քօղեր կը կրէին, ասոնք ալ կամայն է որ աղջիկներ էին, որոնք օր մը կրօնաւորութի պիտի դառնային, և կամ բարեպաշտ օրիորդներ կամ տիկիներ, որոնք վաճառքը ուխտի էին եկած : Այս վերջին վեցը կարմիր ու ճերմակ վարդերէ զրասանգներ (հիւսուած ծաղիկ) կը կրէին, և սրբազան երգեր երգելով յամրաքայլ խորանին շրջանը կ'ընէին :

Ասոնք սրբ Գրնէթի չատ մօտովէ անցան, որ աւելի ու աւելի ապշելով, գիշերւան այս օտարոտի պատահարներէն, կը կարծէր, թէ խոր երապի մը մէջն էր, բայց երբ թափօրը երկրորդ անգամն ըլլալով, անցաւ իր մօտովը, ճերմակ քօղաւոր դեռատի աղջիկներէն մէկը, կոկոն վարդ մը ձգեց անոր ոտքերուն քովը : Ասպետը, յանկարծակի իր բոլոր ուշադրութիւնը լարած՝ չեչտակի նայուածքը բովանդակ զօրութեամբ ուղեց այդ աղջկան դէմքին, սակայն քօղին թանձրութիւնը չը թողուց որ անոր դիմագիծը կարողանար որոշել : Բայց և այնպէս զայն իր աչքերէն չը փախցուց, և այս բանը իրեն նոր

Ինուսի աղջիկ մը կոկոն վարդ մը ձցեց տապեի ոսկրուն և

վարձատրութեան մը պատճառ եղաւ : Որովհետեւ , թափօրին իր առջեւն անցած միջոցին , ճերմակ եւ քնքուշ ձեռք մը , ծանր քողին տակէն դուրս ելլելով , երկրորդ կոկոն վարդ մը ձգեց ասպեալի ոտքերուն քովը : Այս բանը սրբ Քրիստոսի սիրտը աւելի սաստիկ բարոյական տուաւ , որովհետեւ զսուշակեց , թէ ասիկա բոլորովին դիպեալական պատահար մը չէր : Դեռ աւելին կար , Որքան ալ որ աշխտան ձեռքը ակնթարթ մը միայն տեսաւ , յայց եւ այնպէս կրցեր էր նշմարել ձուլ սակիէ մատանի մը , խոշոր զմրուխտ ակով : Այս մատանին միայն կը բաւէր իրեն յայտնելու , կոկոն վարդերը ձգող աղջկան ով ըլլալը , որ ուրիշ մէկը չէր , եթէ ոչ Լէյտի Էտիթը : Բայց ինչպէս էր հոն եկեր , ինչ գործ ունէր կրօնաւորութիւններուն հետ , եւ այն ալ անապատին մէջ :

Եւ երբ այս հարցումները կ'ընէր ինքնիրեն , պատին մէջ եղող դադանի դուռը բացեցաւ , եւ ստիպօք թափօրը , աղաք , սե քողաւորներ , ճերմակ քողաւորներ , անյայտացան :

Մինչոյն վայրկեանին , բոլոր լապտերները մարեցան , եւ սրբ Քրիստոսի միայն կատարեալ խաւարին մէջ , Խալիսիոյ վնասեց շուրջը թանկագին կրկոն վարդերը եւ զանոնք որութեան պէս պահեց : Ոչեւ բունէ մը չէր վախնար , քանի որ Լէյտի Էտիթը զինքը կը սիրէր : Մինչեւ այս վայրկեանը ան միշտ վախի մէջ էր , եւ կը տառապէր այն մտածումով , թէ մի' գուցէ Լէյտի Էտիթը զինքը կ'արամարէր , որովհետեւ Սկովտիացի խոնարհ ասպետ մըն էր միայն :

Ժամէ մը աւելի այս դրութեան մէջն էր , երբ յանկարծ տկանջ ծակող աւուր մը հնչեց , եւ ծուղակ մը բացեցաւ ոտքերուն տակը : Սրբ Քրիստոսի ցատկեց մէկ կողմ եւ սուրը քաշեց , առանց գիտնալու , թէ ինչ պիտի պատահէր : Լոյսի հոսանք մը կը տարածուէր բաց-

«ածքէն դէպի վեր», և տարօրինակ մէկը կը նշմարուէր լապտերով մը, որուն ուրիշ մը կը հետեւէր: Աստեք զարմանալի ոգտիկ արարածներ էին, Գաճաճներ, այսինքն, թէ և որոշ տարիք մը ունեցող մարդու և կնոջ լիակատար կերպարանքն ունէին. մեծ գլխով և ծերացած դիմագծերով, սակայն մարմիննին մատղաշ մանկան մը մարմինէն մեծ չէր: Տարօրինակ հագուստներ ունէին, կարմիր ու ճերմակ մետաքսէ կարւած, և գլուխներուն փետուրներ կը կրէին: Զեռքերուն մէջ ցախաւեններ էին բռնած, որոնցով խորանն ալել սկսան:

Սըր Քըննէթի առջեւէն անցած պահուն, ընդհատեցին ալելը, և լապտերները վեր բռնելով՝ չնշտակի նայեցան անոր աչքերուն մէջ, յետոյ սոսկալի քաշ մը փրցուցին. բարձրաձայն աղաղակներ արձակելով:

— «Ո՛վ էք դուք» — հարցուց ասպետը զայրոտցած, խորանին մէջ անոնց հանած անպատկառ խնդուքին ու աղաղակներուն վրայ:

— «Ես Նեքթապան գաճաճն եմ, սոսալ կինս է» — պատասխանեց գաճաճը: Յետոյ մարելով լոյսը, կնոջը հետ, բոլոր ուժովը կաղն ի կաղ թողեց փախաւ, ձգելով ասպետը խաւարին մէջ: Բայց այս երկուք չը տեսեց, որովհետեւ խորանէն դէպի դրսի քարէ աստիճանները ասանող դուռը, քիչ վերջը կամոց մը բացեցաւ, և սեմին մօտ նշմարեց ճգնաւորը ձեռքը վառած ճրագ մը բռնած, և ճիշտ դէպի խորան առաջնորդած ձևովը, այսինքն աչքերը լախով մը ամուր կապած:

— «Բռնէ ճրագը, և աստիճաններէն վար իջիր առջեւ» — ըսաւ ճգնաւորը, — «որովհետեւ ես իրաւունք չունիմ աչքերս բանալու և այս սուրբ տեղը դիտելու» —:

Ասպետը լռութեամբ հնազանդեցաւ, և քիչ վերջը արդէն դարձեալ ննջասնեակն էին հասած, ուր էմիրը կը շարունակէր հանդարտ քուն մը քաշել: Ծգնաւորը

ասպետին ուռիէ խտրը նշանացի ցոյց տալով , բաւ . —
« Բնագիր , իսկ ես պէտք է որ աղօթեմ » — :

Յաջորդ առաւուն սրբ Բըննէթը իշխաններուն յանձ-
նած պատգամագիրը , ներկայացուց ճգնաւորին , և պա-
տասխանին սպասելու համար , զեռ երկու որ ալ մնաց
քարայրին մէջ , սակայն իրեն չր թոյլատրեցաւ . այլեւս
ոչ խորանը մտնել , և ոչ ալ լէյտի էտիթը անգամ մըն ալ
տեսնել :

Գ. ԱՆՄԱՆՈԹ ԲԺԻՇԿԸ

Մինչդեռ սրբ Բըննէթը էնկատտիի քարայրին մէջ
ճգնաւորի պատասխանին կը սպասէր , Ռիչարտ թագա-
ւորը , տարածւած վրտնին տակ , Աքեայի մօտի բա-
նակատիղիին մէջ , կը տառապէր անկողին ինկած : Տենդը
զինքը սուստիկ տկարացուցած էր , և իսկական հիւանդի
մը վերածած : Սաստիկ տաքութեան միջոցին նեղսիրտ
կը դառնար ու կը զառանցէր : Դոմէնէին զբւած իր զէն-
քերն ու կռի տապարը , բայց ուժերը կը պակսէին ոչս
վերջինով վարժութիւններ ընելու , ինչպէս որ իր սովո-
րութիւնն էր : Շատ դժգոհ էր տեսնելով , թէ հիմա , երբ
ինքը հիւանդ էր , քրիստոնեայ իշխանները իրարու հետ
կը կռւէին . ասկէ զատ , շատ աւելի անհանգիստ էր իր
կնոջ , Պէրանժէր թագուհու մասին : Եւ իսկապէս Անգլիոյ
ամենաբարձր ազնուական դասի մէկ քանի արկիւններու
հետ , թագուհին էնկատտիի վանքն էր գացած , իր ա-
մուսնու՝ Ռիչարտ թագաւորի , բժշկութիւնը խնդրելու :
Ասով ալ կը բացասուի սրբ Բըննէթի և լէյտի էտիթի
իրար հանդիպումը , ճգնաւորի քարայրին վերի կողմը
փորւած խորանին մէջ :

Թագաւորը իր անհամբերութեան նոպաներուն մէջ ,
ժամանակ առ ժամանակ , անկողնէն կը փախչէր , սա-

կայն , ամէն անգամ , հսկայ և ուժեղ մարդու մը միջոցաւ , որ խիստ կերպարանք մը ունէր , և միշտ բարձինքովն էր կեցած , զարձեալ իր անկողինը կը տարուէր : Այս մարդը շատ բարձր ազնուական մըն էր , Թօմաս սնունդով , որ Կոմպրլանդի կոմսն էր : Անիկա լռակեաց էր , և քիչ մը վայրագ , և ուրիշները երբեմն կը կարծէին , թէ կոպիտ էր , և նոյնիսկ յիմար , սակայն այս մեղադրանքները սխալ էին : Անիկա միայն հաւատարիմ հին գլխուոր մըն էր , յամառ և կատաղի , Թագաւորին ալ սիրելին էր , և միակ մարդն էր , որուն Ռիչարտը կը խոյլատրէր զինքը խնամելու :

Ունիւն սրբ Թօմասը ամեն անգամ անունն տուի թթւած դէմք մը ունէր . որովհետեւ երեք գիշեր իրարու վրայ աչքերը չէր զոցեր , երբ յանկարծ , թմբուկներու ձայն մը առաւ :

— «Աստուած իմ» — աղաղակեց Թագաւորը , անկողինէն կլկլով , — «մահմտականները մեր բանակատեղին են մտեր : Անոնց պատերազմական աղաղակները կը լսեմ» — :

Բայց , սրբ Թօմասին համար , իր տիրոջ ապահովութիւնը ամէն բանէ վեր էր , անկէ յետոյ կուգային իր բանակի և մահմտականներու մասին խորհիլը : Մեծ դժարութեամբ յաջողեցաւ Թագաւորը նորէն անկողին դարձնիլ , և քանի մը ծառաներ կանչելով հիւանդին հրակելու համար , ինքը մեկնեցաւ աղմուկի մասին տեղեկանալու , որ կ'անհանգստացնէր բանակը :

Ապշեցուցիչ զարմանքով մը , բանակի մուտքին առջեւ տեսաւ ամբողջ վաշտ մը մահմետական հեծեալ պատերազմիկներու , որոնց կը հետեւէին արեակէզ դէմքերով քաղմաթիւ ծառաներ ու թմբկահարներ :

Սրբ Թօմասը առաջանալով կ'ուզէր բացատրութիւն մը պահանջիլ , երբ սյր Քրօնէթը դէմը ելաւ , որ բանակը մտնէր :

— «Աբր թօմաս» —, ըսաւ ասպետը, — «Էնկատա-
տիի ճգնաւորին տւած այցելութենէս այս իսկ վայրկեա-
նիս է, որ կը վեռադառնամ: Իշխաններու Խորհուրդը
զիս պատգամով մը անոր քովն էր զրկած: Ճամբան ազ-
նւակոն մահմետականի մը հանդիպեցայ, որ ինծի քա-
ւական ատեն ընկերացաւ: Տեղեկանալով որ Ռիչարտ
Թագաւորը հիւանդ էր, և սոսկալի տենդէ մը կը տառա-
պէր, ան խոստացաւ ինծի, բաները մը զրկել իր տիրոջ,
Սուլթան Սէլահտտինին պալատը: Հակառակ այն բանին,
որ Ռիչարտ Թագաւորը Սուլթանին թշնամին էր, սա-
կայն վերջինս մեծահոգի և տապիտական մէկն ըլլալով,
պիտի ինդրէր անկէ, որպէս զի իր անձնական բժիշկը
հաճէր զրկել, որ շատ ճարտար էր Արեւիքի երկիրնե-
րուն յատուկ այս կարգի տենդերը բուժելու մէջ: Եւ
ինչ որ ինծի խոստացեր էր, այնպէս ալ բրեր էր, և
Սուլթանը ամեն տեսակ սրտագին բարեմաղթութիւննե-
րով, զրկեր է իր հոշակաւոր անձնական բժիշկը, էլ հա-
քիմը: Իսկ այն միւս մահմետականներն ուրիշ մտրդիկ
չեն, եթէ ոչ բժշկին ընկերացող պահակներ ու ծառաներ» —:

Աբր թօմասը շատ կը կասկածէր Սկովտացիներէն,
որոնք Թագաւորին միայն դժբաղդութիւն կրնային ցան-
կալ: Երբ ինքը Անգլիա էր, միշտ իր դրացի Սկովտա-
ցիներուն հետ կուր մէջ էր, և չէր մոռցած, թէ սրբ
Քրիստէթը ինքն ալ Սկովտացի մըն էր: Եւ գոռոզարար,
ինչպէս կրնայ ըլլալ անգլիացի ուղնական մը, իր ար-
տաւայտութեամբը հասկցուց, թէ չի վստահիր անոր խօս-
քերուն, և վիրաւորիչ ձևով մը բաւ:

— «Ոչ մէկ մահմետական չի կրնար Թագաւորին
մօտենալ, քանի դեռ իմ բազուկներս կրնան արդիւն
Թագաւորը պիտի բժշկեն, ձեր կարծիքով: Բայց ինչ
գիտնամ, թէ Սուլթանին բժիշկը չէ եկած զայն սպան-
նելու: Դժբաղդութիւններու այս երկրին մէջ, գիտէ՞ք

Ոչ մէկ մահմեական չի կրնար մօտեցնուլ բաղաւորին

թէ կերակուր մը եփելու չափ զխորութեամբ մարդ կը թունաւորեն» — :

Այս անլստանութեան ծանր վիրաւորանքը , թէ և զբոցոց Սըր Քրննէթի անձնասիրութիւնը , բայց բռնկող ինքզինքը , ըսաւ .

— «Որպէս քրիստոնեայ ասպետ մը եւ կ'երդնում պատւիս վրան , որ մահմետական բժիշկը դաւապիր մը չէ , և ես եւ կեանքովս պատասխանատու եմ , եթէ թուգաւորին վտանգ մը հանդիպի : Ասկէ զատ , երբ առտուն բանակատեղին հասայ , իմ վահանակիրս կը տառապէր անտանելի կերպով կը միեւնոյն տենդէն , ինչ որ տնի Ռիչըրտ թագաւորը : Քանի մը օրերէ ի վեր ան բնաւ չէր կրցած քնանալ : Այս արաք բժիշկը անոր դեղ մը տուաւ , և արդէն բաւականին հանգիստ է հիմայ» — :

— «Կրնայի՞ անգամ մը տեսնել , ձեր հիւսնդ վահանակիրը , սրբ ասպետ» — , հարցոյց Թոմասը դեղ բաւական անսիրայիր : Ասպետին արիւնը գլուխը խուժեց , և երեսը կաս կարմիր կտրեցաւ բարկութենէն . — «Այո՛» — պատասխանեց վհուտ թեամբ . — «Բայց յիշեցէ՛ք , որ Սկոտլանդի խեղճ ասպետի մը բնակատեղին չառ խեղճուկրակ է , համեմատած անգլիացի մը բնակատեղիին հետ» — : Ընչտ կ'ըսէր : Իր բնակատեղին կոչուու կուպիտ խրճիթ մըն էր , իբր ծառայ հոն կը գտնուէր պատանի մը , որ փայտածուխի կրակի մը վրայ զարիւ հացիկներ կ'եփէր : Ասոր քովը պառկած էր սքանչելի որսի շուն մը , շատ աւելի գեղեցիկ , քան թէ իրեն՝ թագաւորինը : Խրճիթին մէջ երկու անկողիններ կային , որոնցմէ մէկուն վրայ պառկած էր հիւսնդ վահանակիրը , որ այս պահուն աւելի կանոնաւոր կը շնչէր , և այնպէս կ'երեւար , թէ կը քնանար : Գլխուն վերեւը նստած էր արաք բժիշկը , որ սեփ սեւ կ'երեւար , որովհետեւ գլուխը ծածկած էր սեւ ուլակի մորթէ շինած սրածայր գլխա-

նոցով մը, հագած էր վերէն վար սեւ վերարկու, կուրծքին վրայ կը փռւէր սեւ և երկար մօրուք մը, և գլխանոցէն վար իր երկու թափանցող փայլով աչքերը, սեւ էին նմանապէս, Երբ ասպետն ու սրբ Թօմասը խրճիթէն ներս մտան, բժիշկը իսկոյն ոտքի ելաւ ։

— «Ձեզմէ կը խնդրեմ» — ըսաւ, — «հիմայ մի՛ արթնցնէք հիւանդը, ապա թէ ոչ կամ իսկոյն կը մեռնի և կամ կը խելագարի ։ Հանգիստ թողէք մինչև իրիկուն ան աղօթքի ժամը, այն ատեն ես հարկ եղածը կ'ընեմ, որ ողջ և առողջ արթննայ» — ։

Ասպետները առանց խօսք մը ընելու հետապնան, և սրբ Թօմասը, որ յուզւած էր տեսնելով խրճիթի աղքատութիւնը, և որ, հակառակ իր անսաշուծեան բարի սիրտ մը ունէր. ըսաւ, «— Սրբ ասպետ, ձեր վահանակիրը խնամքի և լաւ անուշիկ պէտք ունի ։ Շատ կը խնդրեմ, լնաւ չը նեղանաք, եթէ ձեզմէ թոյլտուութիւն ուղիւմ, իմ կողմէն անոր համար քիչ մը անուշեղէն դրրկելու» — ։ — «Շատ շնորհակալ եմ» — ըսաւ սրբ Քրննէթը, — «բայց այդ բանն աւելոյ՞ք է ։ Թուղվէլը ահաւասիկ (և ցոյց տուաւ իր օրսի շուներ) կը հոգայ սերճալը» — ։ Այս ըսելով նուաձք մը նետեց թարմ սպաննւած երէի մը մօի մեծ կտորին վրայ, որ վրանին քովը կախւած էր ։

Դ. ԹԱԼԻՍՍԱՆԸ

— «Ա՛ն քեզի տարօրինակ պատմութիւն մը» — ըսաւ թագաւորը, երբ սրբ Թօմասի տեղեկութիւնները լսեց. — «բայց դուք կը կարծէ՞ք արդեօք, թէ կարելի է վստահիլ այս Սկովտացի ասպետին» — ։

— «Ձը գիտեմ» պատասխանեց սրբ Թօմասը կտրուկ, և իսկոյն աւելցուց, — «Ձեր Վեհափառութիւնը գիտէ

արդէն , թէ ես Սկովտացիները չեմ սիրեր , բայց այս մարդը ճշմարիտ ասպետի մը տպաւորութիւնը կ'ընէ , և ես առիթն ունեցած եմ հիանալու անոր զինուորական քաջութիւններ վրայ» — :

— «Այո՛ , իսկապէս» — պատասխանեց Թագաւորը . — «Ես տեսած եմ զինքը ճակատամարտի մը մէջ . ուր առիւծի մը պէս կը կուէր , և իր անվեհեր քաջութիւնը այնքան խոր էր ազդած վրաս , որ ցանկացայ իմ իսկ ձեռքերովս զինքը բարձր շնորհքի արժանացնել : Սակայն նկատելով , որ նաեւ գոռոզ էր ու անձնաւստան վերջին ծայր , բան մըն ալ չը շնորհեցի» — :

Թագաւորը խելով , որ Սկովտացի ասպետը էնկատտի էր գացած , սաստիկ բարկացաւ : Որովհետեւ այդ միջոցին հոն էր , վանքին մէջ , Թագունին իր պալատական օրիորդներով : Եւ ինքը նշմարեւ էր , թէ Սկովտիացի ազգաս ասպետը կը յանդգնէր էտիթ իշխանունին սիրել , իսկ այս մասին , ինչպէս որ առաջ բառ մը չէր յայտնած սրբ Թօմասին , հիմայ ալ բան մը չըսաւ , միայն թէ սաստիկ յուզուեցաւ : Եւ զայրոյթն ու յուզումը ծածկած տեղեկանալով արար բժիշկի դեղերու ազդեցութեան մասին , ինչ որ կը վկայէր հիւանդ վտանակիրի վիճակի անվիճելի թեթեւացումը , լսաւ՝

— «Իսկոյն բժիշկը կանչել տէք , ինքզինքս անոր պիտի յանձնեմ» — :

— «Ոչ տակաւին տէր» — ըսաւ զգուշաւոր Թօմասը , «— նախ սպասենք մինչեւ իրիկուն , տեսնելու համար , թէ հիւանդը աղէկցած է բոլորովին» — :

Երբ իրիկնապահ եղաւ , սրբ Թօմասը եպիսկոպոսի ընկերակցութեամբ սրբ Քրննէթի բնակատեղին գնաց : Ժիշտ ու ճիշտ , ինչպէս որ բժիշկը յայտարարած էր , հիւանդն արթնցաւ , և թէպէտ նիհարցած ու այտերը փոսն ընկած , սակայն առողջ մարդու մը պէս գիտակ-

Մհաւաթիկ իմ Բողիստանս.— ըստ բժիշկ

ցու թիւնը վրան էր, և ամենեւին տենդ չունէր: — «Ի՞նչ
դեղ կը գործածէք» — հարցուց եպիսկոպոսը: — «Նայե-
ցէք, հիմայ նոյն դեղէն երկրորդ բաժին մը պիտի տամ
հիւանդին» — պատասխանեց էլ հաքիմը: Արձաթեւայ
թասի մը մէջ ջուր լեցուց, յետոյ զգեստներու մէջ ար-
ծաթէ կապերով կարմիր մետաքսէ պզտիկ պարկ մը հա-
նեց, և — «Ահաւասիկ իմ ինտիմանս, որով ես կը բժըշ-
կեմ» — լսաւ:

Ապրիլ թասին մէջ դրաւ և հինգ վայրկեան հոն պա-
հեց: Յետոյ պարկը թառէն հանելով՝ ջուրը խմցուց հի-
ւանդին բսելով՝ — «Խմէ՛, քնադիր և բժշկեա՛ծ արիւթն-
ցիր» —:

— «Ի՞նչ կրնա՞ք այս պարզ միջոցով նաե թագաւոր
մը բժշկել» — հարցուց եպիսկոպոսը:

Այս անտեղի հարցումին վրայ լմաստուն բժիշկը պա-
տասխանեց՝ —

— «Թիթէ կը կարծէք, թէ թագաւորը նոյնպէս
մահկանացու մը չէ՛, ինչպէս իր ամէն մէկ հպատակը:
Ինչո՞ւ դժեար պիտի բլլայ նաե թագաւոր մը բժշկելը,
այս պարզ միջոցով» —:

Երբ սրբ Թօմասը դարձեալ թագաւորին քովը կը
վերողառնար, ասիկա աւելի ու աւելի անհամբեր դարձած՝
մարդ էր դրկէր սրբ Քրննէթը կանչելու: Այնպէս որ սրբ
Քրննէթը սրբ Թօմասէն առաջ արդէն թագաւորին քովը
կը գտնուէր:

— «Այր Ակովտայի» — ըսաւ թագաւորը: — «Ես
ձեզի դիտած եմ ճակատամարտի մը մէջ, դուք իրաւ-
ցընէ իսկական ասպետ մըն էք: Ինչի տեղեկացուցած են
թէ իշխաններու խորհուրդը գրաւոր պատգամով մը,
ձեզի էնկատտիի Թէօդորիկ ճգնաւորին մօտն է դրկած:
Մեր թշնամին, սուլթանը, կը ճանչնայ և կը յարգէ յայտ
ճգնաւորը: Ըսէք, խնդրեմ, արդեօք ձեր դիմումին

նպատակը զինադուլն երկարաձգե՞լն էր երկու. թշնամի բանակներուն միջև» — :

— «Ոչ» պատասխանեց սրբ Գրենէթը — «զիմումին նպատակն էր մշտական հաշտութիւն մը կնքել, և վերջ տալ այս խաչակրութեան» — :

Թագաւորը տեղէն վեր ցատկեց, բարկութենէն կատղած. — «Դաւաճանե՛ր, վախկոտնե՛ր» — աղաղակեց. — «և ճգնաւորը ինչ պատասխանեց» — :

— «Այդ բանը չր գիտե՛մ, Տէ՛ր» — , պատասխանեց սրբ Գրենէթը. — «Բայց կը կարծեմ, թէ ան ալ համամիտ է այս ծրագրին. որովհետև, շատ շատերու հետ միասին, ան ալ այն եզրակացութեան է ստիպւած եղեր գալու, թէ, քանի դեռ Ռիչարտ թագաւորը ինքն անձամբ չի վարեր բանակը Սէլահէտտինի դէմ, խաչակիրները չեն կրնար չահիլ և ոչ մէկ ճակատամարտ» — :

Թագաւորը լռեց, գիտնալով թէ այս բանը ճշմարիտ էր, ձիշդ այս վայրկեանին սրբ Թոմասը վրանք կը մըռնէր: Սակայն վայրկեան մը կեցաւ, մտիկ ընելու. ծառային տեղեկութիւնները, Ասիկա ցուցնելով եկող իշխանները, կը յայտնէր, թէ Տաճարականներու գլխաւոր արարողապետը իր սարեկամ Մոնսէրրայի մարքիզ Կոնտրատի հետ, քրիստոնեայ իշխաններու թախանձանքին վրայ, եկած են աղաչելու Ռիչարտ թագաւորին, որ չը վտանգէ իր կեանքը, զայն արար քօիշկի մը ձեռքերուն յանձնելով:

Բայց սրբ Թոմասը, որ, իրաւացի կերպով, կը խորհէր, թէ այս իշխաններէն շատ շատերը բնաւ երբէք չէին ցանկանար թագաւորին առողջանալը, ձայնը եկողներուն կողմն ուղղելով՝ պատասխանեց. — «Ազնուական տէրեր, այս արարը յանձառու կ'ըլլայ բոլոր իմ թագաւորս, և, եթէ յաջողի, ինձի համար բոլորովին միևնոյնն է, թէ բռնկողը մահմետական է, թէ քրիստոնեայ:

Ամէն պարագայի մէջ, ես կ'ուզեմ որ անգամ մը փորձէ՝» :

— « Այո՛ , այո՛ , ես կ'ուզեմ » — աղաղակեց իս-
գաւորը վրանի ներսէն , լսած ըլլալով անցած խօսակ-
ցութիւնը : Եւ յետոյ աւելցուց՝ — « Ամէնքդ ալ ներս
եկէք » — :

Ամէնքն ալ նախաւրանէն անցնելով , մտան երկրոր-
դին մէջ , ուր թագաւորն էր պառկած : Էլ Հափինն ալ
արդէն հոն էր , և ամէնքոր հետաքրքրութեամբ կը դի-
տէին զինքը : Ճիշտ առաջւան պէս , արաք թիչկը թաթ-
խեց « իր թըլըսըմը » , ինչպէս որ ինքը կ'անւանէր , թա-
մը ջրի մէջ , և յետոյ առաջարկեց թագաւորին , խմել
ջուր :

Թագաւորը առանց վարանելու խնայեց խմել , և
գրեթէ հոյն վայրկեանին ալ խոր քուռի մը մէջ ինկաւ :

Էլ հափմը , սրբ թօմասէն զատ , միւսներուն բոլո-
րին ալ սրգիլեց հոն մնալը , ինչպէս նաեւ որ և է մէկու
մը վրանէն ներս մտնելը : Եւ ինքը արքայական անկող-
նին քովը նստած՝ սկսաւ իր հիւանդին հսկել :

Ե. ԾԱԳԱՒՈՐԻՆ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

Եթէ սրբ թօմասը կարենար հետեիլ Տաճարու-
կաններու մեծ արարողապետին ու Մարգիղին . պիտի
կարողանար տեսնել , թէ իր կասկածներ արդարացի
էին ասոնք ո՛չ մէկ գնով չէին ուզեր , որ թագաւորն
առողջանայ , սուրբանին դէմ քրիստոնէական բանակին
առաջնորդելու համար : Տաճարականները լաւ գինուորներ
էին . բայց շատ հուրուստ և չափազանց յաւուկնոտ , և
մեծ արառողապետը գիտէր , թէ երբ խաչակրութիւնը
վերջանայ , քրիստոնէայ իշխանները պիտի համաձայնին
իրենցմէ ետ առնելու իրենց իրաւասութեանց մէկ մասը :
Այս պատճառով ալ ան շահ ունէր Ռիչարտը միշտ հի-
ւանդ տեսնելուն մէջ , որը հաստատողն ու գործադրողը
պիտի ըլլար իշխաններու վճռին :

Դալով մարքիդ Կոնտրատին, ան գիտէր, թէ իսպախակրներու յաղթանակէն յետոյ, Երուսաղէմի համար քրիստոնեայ թագաւոր մը պիտի նշանակուի. և ատիկա երբէք ինքը չր պիտի ըլլար, որովհետեւ Ռիչարտը այդ ակոռին համար, աւելի յարմար մէկը պիտի ընտրէր։ Ասկէ զատ, Կոնրատը սուլթանին հետ հաշտութեան դաշինք կնքել կ'ուզէր, փոխարէնը անկէ հողեր և օգնութիւն ստանալու համար։

Երբ երկուքը առանձին մնացին, առանց այլեւս իրենց ներքին խորհուրդները իրարմէ ծածկելու, համաձայնեցան աշխատիլ Ռիչարտը կերպով մը կորսնցնելու։

— «Բայց այս բժշկին գալը մեր գործին բնաւ չի գար» — ըսաւ Կոնրատը։ — Միայն բան մը կայ, որ Ռիչարտը դեռ հիւանդ է, և պէտք է որ մենք, առողջանալէն առաջ, իրեն դէմն հանենք Ֆիլիպ Սկիւստն ու Աւստրիոյ սնապարծ արհիդուքսը։

— «Առողջանալէն առաջ» —, պատասխանեց մեծ արարողապետը, — «սակայն պէտք չէ որ ան բժշկուի, երբե՛հ։ Այլևս այդ մասին ոչ մէկ խօսք, ինծի ձգեցէք անոր ճակատագիրը, և ես շատ լաւ գիտեմ իմ լներիքս. իսկ ստայժմ ցտեսութիւն։

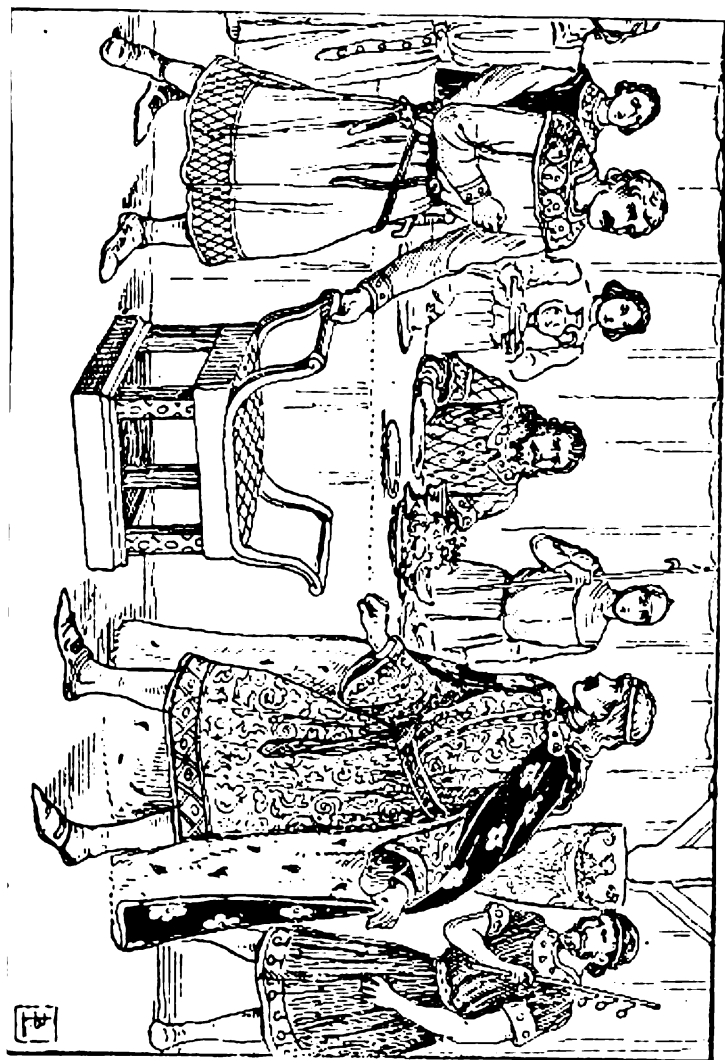
Յաջորդ օրն իսկ, մարքիզը առիթն ունեցաւ արհիդուքսը զայրացնելու Ռիչարտի դէմ, և ահա թէ ինչպէս։ Արհիդուքսի վրանին տակ ճաշելու հրաւերն ընդունելով՝ երբ ճաշի կ'երթար, նշմարեց բանակատեղիին կեղրոնը գանդող բլուրը, զոր «Ս. Գէորգի բլուրը» — կ'անուանէին. որու ամենաբարձր մէկ կէտին վրայ հպարտութեամբ կր ծածոնէր անգլիական դրօշակը։ Այս դիտողութիւնը իրեն ներշնչեց հանճարեղ միտք մը։ Երբ արհիդուքսը այնքան զինի խմեց, որ սկսաւ այլևս ինքն իր դատողութեան տէրը չըլլալ, մարքիզը, նպաստաւոր վայրկեանն հասած սեպելով, սկսաւ գանգատիլ, թէ հակա-

ռակ որ քաղմաթիւ իշխաններ միասին կը կուէին այս սրբազան պատերազմին մէջ, սակայն միայնակ դրօշ, որ կը ծածանէր բանակին վրայ, անգլիական էր: Եւ աւելի ազդու շնչտով մը կ'աւելցնէր. — «Ասիկա այնպէս չը պիտի՝ երեցնէ, թէ Ռիարտ թագաւորն է խաչակիրներու պետը, և միւս բոլոր իշխաններն ալ անոր ծառաները»:

Արհիդուքսը կէս գինով վիճակի մէջ, այս խօսքերէն կատգած՝ իսկոյն սեղանէն ելաւ, և շիտակ Ս. Գէորգի բլուրը վազեց. յայտարարելով, թէ պիտի պատուէ Անգլիոյ դրօշակը, անոր տեղը իրենը բարձրացնելով:

Իր բարեկամներն ու ծառաները շատ աղաչեցին իր պաղարիւնութիւնը չը կորսնցնելու, չը դպչելու մանաւանդ անգլիական դրօշակին, այլ իրենն ալ անոր քովը դարնելու. ինչպէս որ ալ եղաւ:

Բայց և այնպէս ազմուկն, ու բանակին իրարանցումին ժխորը, մինչև թագաւորին վրանն հասան ճիշդ այն պահուն, երբ էլ Հաթիմը կը յայտնէր թէ թագաւորը պիտի արթննայ, ազատուած իր տենդէն, ինչպէս որ ալ եղաւ: Թէև ան նիհար, տկար և տժգոյն էր, սակայն առողջացած էր: Միայն հանգստի պէտք ունէր, բայց իր դրօշակին դէպքը լսելուն պէս, ցատկեց անկողնէն, և սուրը ձեռքն առնելով՝ վրանէն դուրս նետեցաւ, հետեորդ ունենալով միայն Սըր Թօմասն ու սրը Գրննէթը: Առաջինը թագաւորին ետէն վազելով հանդերձ, մարդ զրկեց անգլիացի ազնւականի մը ըսելու, որ հաւաքէ իր մարդիկը և անյապաղ Ս. Գէորգի բլուրին առջևը հասնի: Երբ բլուրը հասան, թագաւորը, հիւանդ, փրցուց աւատրիական դրօշակը, յետոյ հարցնելով՝ — «Ո՞վ կը համարձակի զետեղել այս քուրճը անգլիական դրօշակին քով» —, պատուտեց զայն և ոտքերուն տակն առնելով կոխկոտեց: Այն ատեն ուժ-

գին իրարանցում մը սկսաւ. ծայր տալ : Արհիդուքսը ցածհոգի մէկն էր . բայց իր պալատականներէն մէկը . հունգարացի ազնւական մը , առաջ նետուեցաւ աւստրիական զրօշակին եղած նախատինքին վրէժը լուծելու : Ռիչարտ թագաւորը , որ հակառակ իր հիւանդութեանը , արտակարգ ուժի տէր էր , խեղճ ազնւականի մէջքէն քանեց . և զայն օղին մէջ բարձրացնելով նետեց ամրոխին մէջ : Սարսափելի ժխոր մը փրկաւ : Աւստրիացիները սուրերը քաշեցին . ինչպէս նաև Անգլիացիք . որ նոր կը հասնէին : Բայց ճիշտ ընդհարւելու վայրկեանին , խոստատուն Ֆիլիպ-Սկիստը վրայ հասնելով՝ միջամտեց :

Անիկա յաջողեցաւ մեղմացնել զոռոյ և զայրացած թագաւորը , ինչպէս նաև գոհնիկ արհիդուքսը . բայց չր կրդաւ զանոնք իրարու հետ հաշտեցնել : Ռիչարտ թագաւորը բնաւ խաղաղասէրի մը երևոյթը չունէր . մինչդեռ սրբ թօլասը միմ ճիգէր կ'ընէր զայն համոզելու և անկողին վերադարձնելու : Թագաւորը վերջապէս հաճութիւն տաւ հանգստանալու . բայց , զրօշակը աչքին վարնելով , խորհեցաւ . թէ գիշերը կրնային զայն դարձեալ վար առնելու փորձ մը ընել : Աւստի իր քովը կանչեց սրբ Քրննէթը . և անոր յանձնարարեց ամբողջ գիշերը հոն պահակ կենալ , ու պաշտպանել Անգլիոյ դրոշակը : Եւ սրբ Քրննէթը ուրախութեամբ յանձն տուաւ այս ծանր պաշտօնը , որովհետեւ կ'ուզէր որ թագաւորը ճանձնար իր քաջութիւնը , և արժանի դատէր զինքը Էտիթ իշխանուհիին ամուսինը դառնալու :

Ձ. ԱՆՊԱՏԻՇԻԱՄ

Կէս գիշեր էր : Խաղաղած բանկատեղիին մէջտեղը , արքայական զրօշակին քով , կեցած էր սրբ Քրննէթը , և ոտքերուն առջեւ կը տարածէր իր հաւատարիմ որսի չունը՝ Ռուզվէլը :

Տիշուրս թագաւորը իր նախաւաւած գրօտակին վրէժը կը լաւծ

Յանկարծ շու՛նը հաչեց , և պտըտիկ էակ մը լուսնի լուսին մէջ յայտնւելով՝ եհաւ սրը Քըննէթի առջեւը կեցաւ : Այս տարօրինակ էակը Նէքթապան գաճաճն էր , մէկը այն երկուքէն , զոր ասպետը սոսաժ էր էնկուստիի խորանին մէջ :

— « Սրը ասպետ » — , ըսաւ այս պտրտիկ էակը , խորհրդաւոր կերպարանք մը ընդունելով . — « Ես դրկւած եմ գեղեցիկ իշխանուհիի մը կողմէն , որ կր խնդրէ ձեզմէ , որպէս իր ընտրած մէկ ասպետը , ամէն բան ձգել և իրեն օգնութեան հասնիլ » — :

— « Ի՛նչ կ'ըսէք , պաշտօնս ձգել և պատիւս կորսնցընել » — , հարցուց զարմանքով սրը Քըննէթը , կարծելով թէ լուսնի հասկնար իր խօսակիցը :

— « Ձեր պատիւը , սրը ասպետ » — , ըսաւ գաճաճը , — « ձեզի կը պարտաւորեցնէ զալ հոն , ուր որ կը կանչէ ձեր տիկինը : Անիկա հոն է , այն վրանին տակ , և , տեսէք , այս նշանն ալ դրկած է ինծի հետ » — : Այս բտելով , ներկայացուց Լէյտի էտիթի զմրուխտ ակով ձոյլ ոսկի մասանին , իր սիրած ծիրանեգոյն ժադաւէնի մը հանգուցէն կախած : Սըր Քըննէթը չը գիտէր ինչ ընելիքը : Խօսք էր տւած տեղէն չը շարժելու , և անխափան դրօշակի հսկողութիւնն ընելու : Բայց միեւնոյն ատեն գիտէր , թէ Լէյտի Էտիթը չատ հպարտ էր , և զինքը վնասած չը պիտի ըլլար : Եւ , երբ քիչ մը կը տարակուսէր գաճաճին իշխանուհիին կողմէն գալու մասին , գաճաճը աւելցուց . — « Անիկա ձեզի հետեւեալ պատգամը դրկեց .

— « Ըսէ ոնոր , թէ այն ձեռքը , որ վարդի կոկոններ վար ձգեց , կարող է նաեւ դափնիներ դնելու » :

Այս յայտնութիւնը ամէն բան լմնցուց : Դեռ վրան կը պահէր վարդերը , նւիրական մասունքներու պէս : Ուստի Ռուզվէլը կանչելով , ունոր նշանացի հասկը-

Սրբազան Բրննէք արաբական դրօսակին պահակ կեցած է

ցուց հսկել զբոջակին վրայ, իսկ ինքը գաճաճին ետևն ինկած՝ արագ յաղլրով կորաւ խոտարին մէջ, Պաճաճը զանաւան ծուռ ու մուռ ճամբաներէ զինքն տաջնորդելէ վերջը, վրանի մը տակ մտցուց՝ փափսայով. — «Հոս սղաւեցէք» — : Արը Քըննէթը իսկոյն կանտցի ձայներ առաւ, որոնք միջնորմի միւս կողմը կը խօսակցէին, և հառկցաւ, թէ Ռիչարտի կնոջ՝ Պէրանտէրի արքայական վրանին տակ կը գտնուէր ինքը, և թէ թագուհին ու իր շքախումբի կիները կը խնդային միասին : Հետաքրքրած, մանաւանդ իր անունը արտասանելը որոշելով, աւելի սրեց ականջները, և լսեց թագուհին ձայնը, որ իշխանուհի էտիթը կը կանչէր, յետոյ, խորին զարմանքով մտիկ բրաւ, թէ ինչպէս թագուհին Լէյտի էտիթին կը բացատրէր՝ ամոր անունով խողցւած հիանալի խաղ մը, ասպետի գլխուն : Լէյտի էտիթը միշտ սիրոյած էր, թէ ո՛չ մէկ բան չէր կրնար սրը Քըննէթը իր յանձնառու եղած պահակի պաշտօնէն հեռացունել : Թագուհին ալ գաճաճն էր զրկած, էտիթի անունով, խնդրելու սրը Քըննէթէն, իսկոյն ռզնութեան հոռնելու իրեն, — «Եւ այն ասպետը խենթ մըն է, ինչպէս որ ես նախապէս տեսած էի ուրդէն» — վերջացուց թագուհին, — «որովհետեւ գաճաճն ինձի յայտնեց, թէ ասպետը եկած է, ձեր մատանին տեսնելով» — :

Երբ սրը Քըննէթը այս բոլորը լսեց, յուսահատութեան մէջ ինկաւ, բայց իր յուսահատ վիճակը ոչինչ էր, համեմատած Լէյտի էտիթին հետ : Վերջինս չատլաւ գիտէր, թէ Ռիչարտ թագաւորը քնաւ գուր չունէր զատալիք զինուորի մը հանդէպ, և կ'ըմբռնէր թէ զինքը սիրող ասպետը հաւանականաբար անպատիւ մահով մը պիտի մեռնէր : Եւ այս բոլորը անապարծ թագուհի մը թեթեւամտութեան պատճառով, կծու յանգիմանութիւններ ընելով թագուհին, էտիթ իշխանու-

մինկնեցէ՛ք, մեկնեցէ՛ք, եւ խաղա՛յն։— Ըստաւ Աւետի Էփրը

հին իսկոյն հտ քաշեց գորգէ միջնորմը , որ Քրննէթր
որքայսկան սենեակէն կը դատէր , և անոր պաղատեցաւ .
ներողամիտ ըլլալ ու վերադառնալ իր պաշտօնին , ան-
պատուած ըլլալէն առաջ :

— «Ազնւական որիորդ» — , ըսաւ սրբ Քրննէթր
տխուր ձայնով մը . — «Ես արդէն անպատուած եմ :
Կրնամ ձեզի վերադարձնել ձեր մատանին» — : Այս բ-
անկով ներխոյսցուց անոր սքանչելի զմրուիտը , որ իր
կորուստին պատճառ էր եղած :

— «Ո՛հ , ոչ : Պահեցէ՛ք զայն , որպէս ինձմէն յիշա-
տակ» — , պատառիտանեց Էտիթը .

— «Բայց , ա՛հ , կը պաղատիմ ձեզի , մեկնեցէ՛ք իս-
կոյն» :

Սրբ Քրննէթր հնազանդեցաւ . բայց բոլոր հասնե-
լուն պէս , տեսաւ թէ իր թշնամիները արդէն իրենց
ուզածն որեր էին : Անգլիական դրօշակը աներևոյթ էր
եղած , և գետնին վրայ , վիրաւորուած ու չնչասպառ ,
տարածուած էր խեղճ Ռուզվէլը : Բոլոր նշաններէն այն-
պէս կ'երևար , թէ մեռած էր , ուսր ծակած նիզակի մը
ծայրով :

Ասպետը զարնուրեկի կսկիծով մը բռնեւ՝ ծունկի
եկաւ վիրաւոր չան առջև : Այս դրութեան մէջ քարա-
ցածի պէս կը վեար , երբ ծանօթ ձայն մը զինքն սթա-
փեցուց իր խորունկ վիշտէն , և վեր նայելով՝ իր քովը
կեցած տեսաւ Էլ Հոփմը : Ծարտար բծիչը չանը մարմ-
նէն հոնեց նիզակը , յետոյ , վէրքը կապելով՝ զայն իր
վրանը փոխադրել առաւ ծառաներուն միջոցաւ :

— «Անտառներ կ'աղէկնայ , սրբ ասպետ» — , ըսաւ
բծիչը . — «Հիմա խո՛ծի այն ըսէ , թէ ի՞նչ ունիս :
Ինձի այնպէս կը թուի , թէ դուն մեծ վիշտ մը ունիս» — :

Սրբ Քրննէթր անոր ամէն բան պատմեց , և իմաս-
տուն բծիչը զլուխը տարաւ բերաւ . — «Քեզի վտանգ

Դաւ արարաւն պիտի մեկնիւ. —, բաւա բազումքը

կը ուզատնայ, որովհետեւ Ռիչարտը չը պիտի ներէ՝ Կ'ա-
ղաչեմ, փախիր աշատեղէն մինչեւ որ իր բարկութիւնն
տնցնի և գնա ծառայութեան մօտիւր իմ տիրոջս՝ սուլ-
թանին քով» — :

— «Ես, քրիստոնեայ ասպետ մը, կ'ուզեա որ ան-
հաւատ մը դառնամ» — , հարցուց սրբ Քրննէթը զայ-
րայցած :

— «Ի՞նչ քու կրօնդ կրնաս պահել» — պատասխա-
նեց բժիշկը անտարբերութեամբ, — «և բնաւ պէտք
չունիս քու նորայրներուդ գէժ կուսելու : Ընդհակա-
ռակը, փորձէ հաշտութեան կնքուիլ յաջողցնել, միջ-
նորդի դեր կատարելով սուլթանին և թագաւորին
միջեւ : Կր յիշե՞ս, թէ ինչ էին, քու ճգնաւորին Ներ-
կապուցուցած խաղաղութեան պայմանները» — :

— «Ո՛չ» — ըսաւ սրբ Քրննէթը :

— Քու յանձնած դաշնագրիդ մէջ բաւած էր, թէ
փոխանակ քրիստոնեաներն ու մահմատականները Պա-
ղեստինի տիրապետութեան մասին միճելու, աւելի լա-
ւրած պիտի ըլլային, եթէ զայն երկու հաւասար մասե-
րու բաժնէին : Ասկից զատ, խաղաղութիւնը տպահո-
ւելու համար, Լէյսի էտիթը պէտք է Սուլթանին կնու-
թեան տալ : Այն էմիրը, որուն ճամբուն հանդիպեցոր,
այս գործը սուլթանին համար յաջողցնելու, կ'երթար
ճգնաւորին քարայրը : Այս առաջարկութեան մասին
Ռիչարտ թագաւորը ոչինչ չը գիտէր, բայց մտադած ըս-
յոր իշխաններն ալ տեղեակ են այս խնդրին, և ամէնքն
ալ իրենց հաճութիւնը տուած են» — :

— «Հաճութիւն տուած են» — ազադակեց ասպե-
տը, — «անոնք համաձայնած են Լէյսի էտիթը Սուլ-
թանին ծախելու : Ս'հ, ասկեա սարսափելի է : Այս բա-
նը Ռիչարտ թագաւորը պէտք է որ այս վայրկեանիս
իմանայ» — : Եւ, յանկարծ բժիշկը թողլով, ասպետը
նետի մը արագութեամբ Ռիչարտ թագաւորի վրանէն
նկրս ինկաւ, գլուխը կախած :

Թագաւորը սրբ Բըննէթէն լսելով անոր պահակի պաշտօնէն զաստիճ եղած ըլլալը, զարհուրելի կերպով բարկացաւ, մինչեւ իսկ ուզեց զայն տեղն ու տեղը մեռցնել: Իր կատաղութիւնը երբեք չի պակսեցու, երբ ասպետն իրեն յայտնեց, թէ թագաւորին հիւանդութեան միջոցին, քրիստոնեայ իշխանները զուադրութիւն էին սարքած՝ Լէյտի Էտիթը սուլթանին կնութեան տալու: Բարկութենէն խենդ դարձած, թագաւորն յայտարարեց, թէ աւելի կը նախընտրէր Էտիթը անհաւատի մը կինը դարձած տեւեկ, քան թէ զաւաճան Սկովտայի մը, և զահիճը կանչելով, հրամայեց անոր սպաննել սրբ Բըննէթը, խոստովանանքէն անմիջապէս հաքը: Զինչ ոչ պահակներն իսկոյն վրան յարձակելով, չղիւսի զարկած ասպետը հեռացուցին վրանէն և դէպի կառավարատ ատանդորդեցին, ուր եկաւ նաեւ կուսակրօն մը խոստովանցնելու համար:

Լէյս իսկ միջոցին, թագուհին ամօթէն ընկճւած և սարսափահար, իր բրած ապուշ կատակին պատճառով, կր վաղէր թագաւոր ամուսնին վրանը, հոտ տոնել տալու համար սրբ Բըննէթի մահուան դատապարտութեան հրամանը: Բայց թագաւորը առաջին անգամին ըլլալով չէր ուզեր մտիկ ընել, և երբ Լէյտի Էտիթն ալ միացաւ Պէրանմէր թագուհին նոյնն աղերսելով, ան ա՛լ աւելի զայրացաւ, քանի որ այսպէս կը հաստատէր թէ Էտիթը կր սիրէր սրբ Բըննէթը:

— «Դուք արքունիքը պիտի ձգէք և ձեր կեանքը մենաստանի մը մէջ պիտի անցնէք» —, սյուսաց թագաւորը: — «Իսկ զայով ասպետին, ան պիտի մեռնի, այս է իմ վերջին խօսքս»:

Թագաւորը անդրդուելի կերպով կը յամառէր, և

սրբ Քրննէթն անպատճառ պիտի սպաննւէր, եթէ էլ
Հաքիմը միջնորդած չըլլար, և իբրեւ վարձք իր կատա-
րած քռչկութեանը, անկէ չը խնդրէր սրբ Քրննէթի
կեանքը :

Թագաւորը ասոր փոխարէն հագար գերի առա-
ջարկեց, բայց էլ Հաքիմը զուխը չարժեկով՝ կտրուկ
կերպով յայտնեց, թէ ինչ որ այ առաջարկէր իրէն,
պիտի մերժէր ամէնքն ալ. և թէ իր բազարձակ պա-
հանջն էր սրբ Քրննէթի կեանքը, եւ երբ տեսաւ, թէ
թագաւորը չարունակ կը մերժէր, այսպէս ըսաւ.

—«Այն ատեն, ով հօօր Ռիչարտ թագաւոր, քեզի,
որ «արդարադատ կ'անուանեն, ես պիտի բարձրաձայն
յայտարարեմ Եւրոպայի բոլոր երկիրներուն, աշխարհի
բոլոր ասպետներուն և բովանդակ ազնւական տիկի՛ննե-
րուն, թէ դուն ապերախտ և անգուժ թագաւոր մըն
ես» — :

—«Ինչ, ապերախտ և անգուժ» — աղաղակեց
Ռիչարտը, — «աւելի լաւ կը համարէի, որ զիս մուրաց-
կան և անհուաա կոչէին: Ա՛ռ ուզածդ, բայց այնպիսի
տեղ մը տար այս սկովտացի դաւաճանը, որ աչքերս
զինքն այլեւս չը տեսնեն» — :

Էլ Հաքիմը մեկնեցաւ հետը տանելով դժբախտ սրբ
Քրննէթը, և թագաւորը ձեռնարկեց ընկու այն, ինչ որ
ամենէն առաջ իրած պիտի ըլլար: Ուզեց լաւ մը հաս-
կընալ, թէ ինչպէս էր պատահեր դրօշակին խնդիրը:
Արքունի տիկի՛ններուն միջոցաւ ամէն բան մանրամասն
հասկցաւ թագունիի իրած ապուշ կատակի մասին, և
վճռեց լաւ մը յանդիմանել զայն: Բայց թագունիին նե-
րած չէր թագաւորին, իր խնդրանքը մերժած ըլլալը.
ուստի և այն վայրկեանէն քիթը կախիւ էր, կուլար ու
նեղսիրտ էր դարձեր, և թագաւորը զայն յանդիմանելու
տեղ, ստիպուեցաւ մխիթարել և անկէ ներողութիւն

խնդրել : Գալով Լէյսի Էտիթին , ան ալ սակաւախօս էր դարձեր և ամէն մէկ խօսքին այնպիսի գոռոզ և խիստ չեչու մը կ'ընկերացնէր , որ թագաւորը հասկցաւ . թէ իր արքայական անդականունին կը նկատէր զինքը որովէս բռնակալ և մեծ յարգանքի անարժան միապետ մը :

Ուստի իր ուշադրութիւնը դարձուց այնպիսի մարդոց վրայ , որոնց խօսիլ , անգամ չէր տար իր ներկայութեանը : Եւ սոմնէն առաջ անբաղդ Նէքթապան գառճաճն ու անոր կինը աքսորեց իր քովէն , և իրրեւ ընծայ զրկեց սուլթանին , յետոյ աճապարանքով քրիստոնեայ իշխաններու խորհուրդին զիմեց , Աւստրիոյ արհիւղութիւնը , անգլիական դրօշակը գողնալու պորձին մէջ ամբաստանելու համար : Իշխաններու խորհուրդն ալ արդէն բուռն փափաք մը ունէր Ռիտարտի հետ հաշտուելու : Ասոնք յանձնառու եղան իրենց բոլոր միջոցները գործադրել՝ գողը գտնելու և պատժելու համար : Բայց արհիւղութիւնը իր պատին վրայ երդում լնելով՝ յայտնեց , թէ ինքը բնաւ յանցաւոր չէր :

Ռիչարտը իր մշտական մեծանոգութեամբ , սրտանց պիտի ուզէր քրիստոնեայ իշխաններու միջեւ պատիւ չր բերող կռիւ մը առաջն առնել , բայց երբ լսեց , թէ ընդհանուր ցանկութիւն կար տեսական խաղաղութիւն մը կնքելու , ըսաւ . — «Ո՛հ , իսկոյն Սէլահէտտինի վրայ քալինք , երբ ներկայ զինադադարի պայմանաժամը լրանայ , եւ ձեզի կ'առաջնորդեմ , և յետոյ , երբ յաղթանակը չահած է , եւ ետ կը քաշուիմ , ձեզի թողնելով փառքը » — :

Թագաւորին այս յայտարարութիւնը սրձագանգ գտաւ զինուորներու և ազքատ ինչպէս իրենց սրտերուն մէջ , որոնց մէջ ան միշտ մեծ ժողովրդականութիւն մը վայելէր : Սակայն , երբ խորհրդասրահն դուրս ելան , Տաճարականներու մեծ արարողակալտը ըսաւ Ո'սնսլըրայի մարքիզ Բօնրատին . —

—«Դուք լաւ չէիք կազմակերպած դրօշակին գողութեան գործը. հիմայ աշխատելու կարգն իմս է: Անցեայ գիշեր բանակէն ձերբակալուած և ինծի հն բերած երիտասարդ թափառաշրջիկ մահմետական մը, իննիս մին է, և կ'լսէ իմ Ռիչարտ թագաւորը սպաննելու է եկած: Յարմար վայրկեանին, պիտի կարգադրեմ՝ զայն ազատ ձգելու, և, երբ իմանաք թէ Ռիչարտը մեռած է, պիտի հասկնաք թէ ես յաջողած եմ» —:

Ը. ԶՕՐԱՆՑՔ ՍԸ ԴՐՕՇԱԿԻՆ ԱՌՁԵԻ

Որինչէայս բաները կը կատարւէին, րմիշկ էլ Հաքիմը, հտեւն ունենալով իր ծառաներուն խումբը, բնտիր նժոյգի մը վրայ նստած՝ դէպի անապատը կը սուրար: Խնդճ սրբ, Բըննէթը անոր կ'ընկերակցէր, և ուղտի մը վրայ, որ ճիշտ քովէն կը քալէր, ուռիէ խոշոր զամբիւղի մը մէջ, պառկած էր իր վիրաւոր որսկան շունը: Ամբողջ օրը անապատին մէջէն ճամրորդեցին, և վերջապէս հասան ակունքին քով, որ Անապատի Աղամանդ անունը կր կրէր, և ուր սըր Բըննէթը առաջին անգամ հանդիպած էր Նրլարըրմ անունով մահմետական ուղմիկին: Հոս քիչ մը հանգիստ առին և ճաշեցին: Էլ Հաքիմը նկատելով, որ ասպետը հիւանդագին երեւոյթ մը ունի, ունոր կազդուրիչ դեղ մը տուաւ, որ թմբիր մը պատճառելով՝ քնացուց սըր Բըննէթը: Նրբ քունէն արթնցաւ, ինքզինքը ո՛չ թէ արմաւենիներուն տակ պառկած գտաւ, այլ նուրբ մետաքսէ հիւսւած գեղեցիկ վրանի մը տակ, և իսկոյն հասկցաւ, թէ կր գտնւէր սուլթանի բանակատեղիին մէջ: Իր քովը կեցած էր էլ Հաքիմը, բայց ինչ էլ Հաքիմ: Ասիկա րմիշկին ձայնն ունէր, բայց մահմետական ռազմիկի տարագ էր հագած: Զարմացած ասպետի հարցումներուն, ան պատասխանեց.

—«Այո՛, ես եմ, էլ Հաքիմը, որ ձեր թագաւորն
ստողջացուց. և ես նայնպէս այն Երկարըմն եմ, որ ձեզի
հետ կուեցաւ Մեռեալ ծովուն քով, և ես դեռ ուրիշ
անուաներ ալ ունիմ։ Ես ինչո՞ւ չունենամ։ Միթէ՞ դուք
ինքներդ ուրիշ անուն մը չունիք. քան թէ ասպես սրբ
Քրննէթը» — :

Այր Քրննէթը կարմրեցաւ, մանաւանդ երբ էլ Հա-
քիմը աւելցուց .

—«Զեր գաղտնիքը ես գիտէի, և ես գիտեմ
նոյնպէս, թէ դուք կը սիրէք Լէյտի Էտիթը. զոր կը
կարծեմ, թէ մեր սուլթանը իրեն կնութեան պիտի
առնէ։ Բայց ես կը ցանկայի, որ դուք մաքրէիք ձեր
պատիւը, և անպատուեալ չը մնայիք քրիստոնեաներուն
աչքերուն առջեւ։ Այս գործը զլուխ չը պիտի կրնաք
հանել, մինչեւ որ չը գտնաք դրօշակը գողցողը, և զայն
մենամարտի չը հրաւիրէք, Այնպէս կը խորհիմ, թէ այս
պարագային ձեր որական Ռուզվէլը ձեզի կրնայ լաւ օգ-
նել։ Անոր հոտառութիւնը այնքան սուր է, որ իւր
վրայ յարձակողը տեսնելուն պէս, իսկոյն անոր վրայ
պիտի նետուի։ Երբ Ռուզվէլը բոլորովին աղէկնայ, ես
երկուքդ ալ այնպէս լաւ մը կերպորանափոխ կ'ը-
նեմ, որ ոչ ոք ձեզի չը ճանչնայ, և այս միջոցով ձե-
զի Խաչակիրներու բանակատեղին կը զրկեմ. բայց մէկ
պայմանով մը յանձնառու կ'ըլլամ ըսածս իրագործելու.
այն է, որ դուք ալ յանձն առնէք սուլթանին կողմէ
Լէյտի Էտիթին նամակ մը տանելու» — :

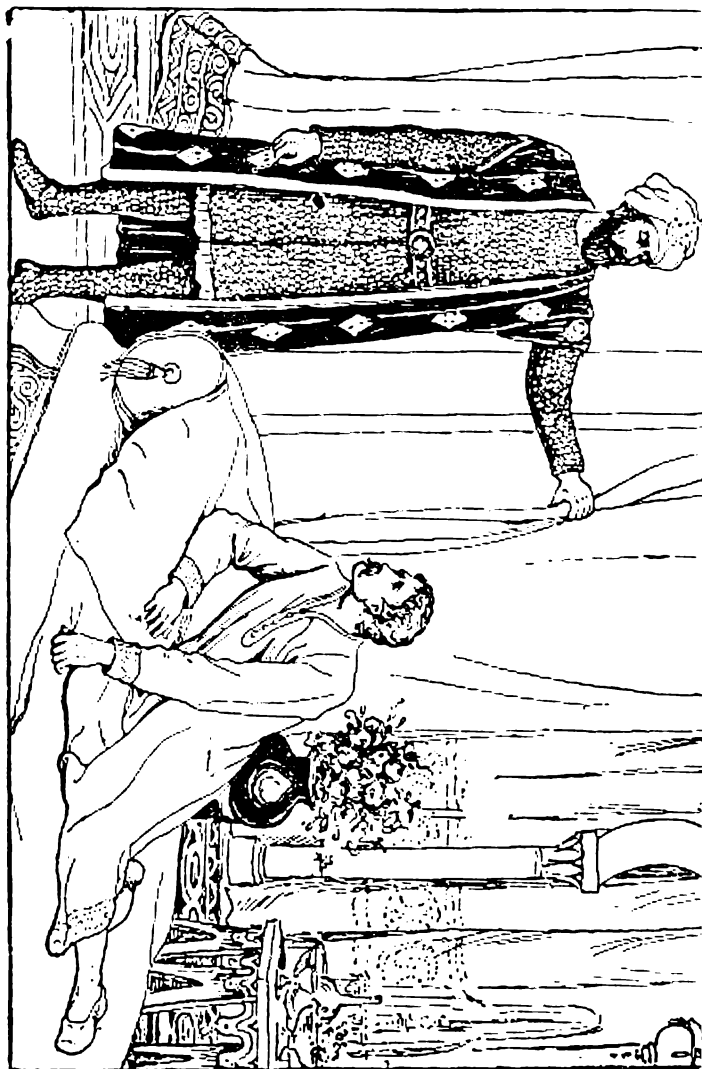
Ասպիտան այս պայմանը ընդունեց. մտածելով թէ՛
—«Լէյտի Էտիթը արդէն իրմով այլեւս չի հետաքրքրուիր,
քանի որ սնուպաւրեալ ասպետ մըն է ինքը, և նոյն-
պէս անհաւատ սուլթանի մը հետ ալ չի ամուսնանար,
հետեւաբար նամակը տանելով՝ գէշ գործ մը ըրած չք
պիտի ըլլար» — :

Ռաբակաւոյի և արամեայի

Սյւր Քրմնէքը, օճախապուրկ եղած, կը հեռանայ

նատարած մարդը, կամաց կամաց սողալով՝ միշտ վրասին կը մօտենար, Ուստի կասկած մը մտքէն անցնելով, պատրաստ կեցաւ, և, երբ մանմետականը յունկարծական յոստումով մը նետուեցաւ թագաւորին վրայ՝ դաշոյնը բարձրացուցած, Նուպիացին կայծակի արագութեամբ հասնելով՝ բռնեց մարդասպանին բազուկը, և սկսաւ կատաղի մաքառում մը երկուքին միջեւ: Թագաւորը աթոռակոխով մը զինուած, Զախճախեց մարդասպանին գանկը: Յետոյ, նշմարելով որ դաշոյնը ծակած էր սեւամորթին կաշին, իր ամբողջ ուժովը սկսաւ անոր վէրքէն արիւնը դուրս ծծել, վախնալով թէ մի գուցէ զէնքը թունաւորուած ըլլար: Նուպիացին շատ ախտաւեցաւ արգիլիլու, սակայն չյաջողեցաւ, և թագաւորը անոր դպչելուն պէս, իսկոյն հասկցաւ, թէ սննդի Նուպիացի սեւամորթ մը չէր բնաւ: Եւ որովհետեւ արդէն շատ մը նշաններէ կասկածած էր, կռահեց իսկոյն, թէ իրեն ընծայ եկած համբոյսի որիչ մէկը չէր, եթէ ոչ սըր Քրննէթը, ուստի և անոր ըսաւ.

— «Բարեկամս, դուն իմ կեանքս փրկեցիր: Ես կը ցանկայի, որ դուն ինծի համար ալ աւելին ընէիր, գրտնելով Անգլիոյ դրօշակը գողցողը: Ահաւասիկ մագաղաթ մը, գրէ՛»:

Սըր Քրննէթը, առանց իր ինքնութիւնը մատնելու, աճապարեց գրել, որովհետեւ իմացեր էր, թէ իշխաններու Խորհուրդը, թագաւորին սիրտն ալ աւելի առնելու համար, որոշած էր վաղուան օրը, Ս. Փէորգի թլուրին գագաթը ծածանեցնել դարձեալ Անգլիոյ դրօշակը, և անոր առջեւ զօրանցք մը կատարել տալ: Այսպէսով բոլոր իշխաններն ու զինուորները պիտի անցնէին դրօշակին առջեւէն՝ զայն ողջունելով: Ուստի Նուպիացին հետեւեալը գրեց մագաղաթին վրայ.

— «Թոյլ տւէք ինծի կենալ դրօշակին քով, և ես պիտի յաջողիմ գողը գտնելու:» —

Յաջորդ առտուն, ուրեմն, երբ Ռիչարտ թագաւորը, իր հղբայրը և բազմաթիւ ազնւականներ ըլլելին գագաթն հաւաքեցան՝ դրօշակին քով, Նուպիացին ալ ասոնց քովը կեցաւ, իր հրաշալի որսկան շանը կապէն բռնած: Ժամանակ առ ժամանակ թագաւորը ակնարկ մը կրննաւ շանը վրայ, երբ քրիստոնեայ պետերը շարք շարք կ'անցնէին: Եւ երբ անցնելու կարգը Աւրստրիոյ անհամակրելի արհիդուքսին եկաւ, թագաւորը անհանգիստ վիճակ մը ստացաւ: Բայց, հակառակ սպասւածին, շունը բացարձակապէս հանդարտ կեցաւ, և թագաւորը յուսախար եղաւ, որովհետեւ զօրքի թափօրը գրեթէ անցած լինցած էր, և դեռ դրօշակին գոյր չէր գտնուած: Դիւռ միայն մեծ-արարողապետն ու իր բարեկամ Քօնրատը կը մնային ետեւը:

Յանկարծ ապշեցուցիչ տեսարան մը սլարդեցաւ: Երբ Քօնրատ մարքիդը, վեհափառօրէն, չքեղ հագւած, ոսկիի և արծաթի մէջ շողշողալով, կը յատաճանար, շունը վայրույթի խուլ ունում մը արձակելով, կապը կտրեց, ուժգին ոստում մը բրաւ, և մարքիդին կոչողէն յոռնելով՝ դայն իր ձիէն վար առաւ: Վայրկենապէս աղմուկ վրիժաւ, և Ռիչարտ թագաւորն աղաւակեց:

— «Մօնսէրրայի մարքիդ Քօնրատ, քեզ կ'ամբաստանեմ մասնութեան և դաւաճանութեան յանցանքներով»:

Քօնրատը իր յանցանքն ալ աւելի ծանրացուց՝ մէկէնիմէկ յայտարարելով.

— «Ես բնաւ դպած չեմ դրօշակին»:

— «Եւ ես ալ այդ մասին բան մը չխօսեցայ» —, ըսաւ Ռիչարտը, — «Ինչ որ դուն կը յայտնես, աստով իսկ ինքդ կ'ապացուցանես, թէ խիղճդ հանդարտ չէ»:

Այս անգամ կռիւը այնքան ծանր էր, որ Ֆրանսայի խոհեմ Ֆիլիպ թագաւորն անգամ չկրցաւ խաղաղու-

Սըր Քրննէթի տունը վառ կը ձգէ մարտիպն իր ձիւն

Թիւնը վերահաստատել : Ուստի վճռեցին , որ հինգ օր յետոյ , գոց տեղ մը Քօնրատը մենամարտի Ռիչարտ թագաւորը փոխարինող ըմբիշի մը հետ : Թէեւ Ռիչարտ անձամբ կ'ուզէր կռիւ , սակայն իր ժողովուրդին համար , անոր կեանքը չատ թանկագին ըլլալուն , չձգեցին որ վտանգի ենթարկուէր : Եւ խեղճ Ֆիլիպ Օկիւսթ թագաւորն ըսաւ .

— « Հիմա հարց է , թէ ո՞րտեղ պիտի կռիւն հոս , բոլոր զինուորներն ալ կռիւն մասնակցիլ կ'ուզեն » :

— « Այն ատեն , խնդրենք սուլթանէն , որ մեզի փոխ տայ իր բանակատեղին , երկու կողմէն ալ քանի մը ազնւականներ վկայ կ'ըլլան մենամարտին » — ըսաւ Ռիչարտը :

Վճռուեցաւ , որ Ռիչարտը Նուպիացիին միջոցաւ գիւյ մը դրկէ սուլթանին :

Եւ երբ գիրը պատրաստուեցաւ , թագաւորը զայն Նուպիացիին յանձնելով , ըսաւ . — « Որովհետեւ ես պարտաւոր եմ նաեւ ըմբիշ մը ընտրել՝ այս դաւաճոն Քօնրատի հետ մենամարտելու համար , կր կարծեմ , թէ դուք սուլթանի բանակատեղիին մէջ քրիստոնեայ ռազմիկ մը կրնաք գտնել , որ ուզէր իմ տեղս մենամարտիլ : Ով որ ալ ըլլայ յանձն առնողը , ես համաձայն եմ » :

Սրբ Քրիստիան իսկոյն հասկցաւ , թէ թագաւորը զինքը կր ճանչնար , և երախտագէտ նայածք մը նետեց անոր , սակայն այդ մասին յայտնութիւն մը չըրաւ , և թագաւորը չարունակեց :

— « Ի՞նչ սուլթանէն նամակ մը ունիս էտիթ իշխանուհիին յանձնելի : Կատարէ նաեւ այդ պարտքդ , և մի՛ մոռնար թէ դուն համը գերի մըն ես » :

Սրբ Քրիստիան իսկոյն ինքնուրուշ ընկալաւ , ըմբռնելով , թէ թագաւորը իր վերջին սպասելքով կ'արգիւէր իրենն էտիթի հետ խօսելու :

Բայց այս բանն իրեն սաստիկ ծանր եկաւ . երբ իշխանուհին առջեւ ծռնգի եկած՝ խեց անոր տաղին խօսքերը՝ էտիթը տիրութեամբ անոր նայելէ յետոյ, ըսաւ .

— «Ես ճանչցայ ձեզ . թէ ձեզ և թէ որսկան չունը , երբ աչքիս զարկիք Ս . Գէորգի լլուրին վրայ : Մհ , թանկագին սյր Քրննէթ , ի՞նչ է այս կերպարանաւորութիւնն նպատակը » :

Դժբաղդ ասպետը յիշեց թէ թագաւորը այլեւս մեծ վատահումիւն մը ունէր իր վրայ , ուստի չուզեց խոստումը զրժել այս անգամ ալ էտիթի համար , և գոհացաւ աւելի դժբաղդ արտայայտութիւն մը արձեկով և զլուխը շարժելով :

— « Մհ , քրիստոնեայ քաջ ասպետ , մոռցէք նախադէպն ու անպատեւութիւնը , և խօսեցէք այն խեղճ կնոջն հետ , որ ձեր քովանդակ դժբաղդութեանը պատճառ դարձաւ — » , այսպէս կ'ըսէր էտիթը աղաչական ձայնով մը : Իսկ երբ սրբ Քրննէթը անխօս կը մնար , ձեռքերը կսկիծով տրորելով և ցոյց տալով անոր սուր թանին նամակը , իշխանուհին զայն ձեռքն առաւ , և բարկացած ձայնով մը հետեւեալ յանդիմանութիւնն ըրաւ .

« Այս ամենէն կը տեսնեմ , որ իմ քաջ ասպետս որիչ բան չէ , եթէ ոչ Արեւելքի գերի մը , Շատ աղէկ , կ'ուզեմ նամակը կարդալ » :

Նամակին ընթերցումը իր բարկութիւնն ալ աւելի սաստկացուց : Սարսափելի դժգոհացաւ սուլթանէն , որ գրած էր , և սրբ Քրննէթէն , որ բերած էր . — « Կերպարձի՛ր տիրոջ քով , գերի » — , աղապակեց էտիթը , և տեղեկացուր անոր թէ իշխանուհի էտիթը ինչպէս էր վարւած իր նամակին հետ — : Այս ըսելով զայրագին նամակը ոտքերուն տակ նետեց , և գրեթէ վազելով դուրս եկաւ վրանէն :

Օ՛հ, սր Բընեք, առ ինչ կը նստնակի:

Արր Քրնէթն ալ աւելի չ'վշտահար, վերադարձաւ իրագաւորին քով, բայց Ռիչարտը անոր կսկիծը չնշմարեց, որովհետեւ ուրիշ այցելու մը ունէր: Ասիկա իր Պլնեալլ բարեկամն էր, երաժշտ բանաստեղծը, իր հաւատարիմ Պլնետէլլ: Երբ որ մը, գաած էր այն տեղը ուր Ռիչարտ թագաւորը իրո՞ր զերի վար դրած էր: Ռիչարտ, որ երաժշտութիւնը կը պաշտէր, խելակորոյս եղաւ զայն տեսնելով, և գուհանր ստիպուեցաւ իր ամենագեղեցիկ և ամենանոր երգերը երգել թագուհին և անոր չքախումբի արկիւններուն սուջեւ: Յետոյ իրագաւորն անձամբ տիկիներն առաջնորդեց իրենց վրանը, և ճամբան հարցուց էտիթին, թէ սուլթանին ինչ պատահան պիտի գրկէր:

— «Ըսէք անոր» —, պատասխանեց խորիստ էտիթը,
— «թէ ես անհաւատի մը հետ չեմ ամուսնանար»:

— «Իսպից և այնպէս, խորհեցէք» —, բաց իրագաւորը. — «որովհետեւ էնկատարի բարեպաշտ ճղնուորը, սատղերուն նայելով՝ գուշակած է, թէ ձեր ամուսնեք քրիստոնեայ պիտի ըլլայ, և թէ ձեր ամուսնութիւնը զիս պիտի հաշտեցնէ հօր թշնամիի մը հետ: Արդ, աղէկ բան մը ըրած կ'ըլլաք անհաւատի մը հետ ամուսնանալով, եթէ, այդ կերպով, կտրողանաք զայն քրիստոնեայ զարձնել, և վերջ մը զնեկ այս դժբաղդ պատերազմներուն»:

Բայց էտիթը, թագաւորին շտի հպարտ, մերմեց այս ձևով ինքզինքը դնարեբել. — «Գոնէ սպասեցէք մինչեւ որ զինքը տեսնէք» — աւելցուց իրագաւորը,
— «որովհետեւ ես այնպէս կը կարծեմ, թէ ան չառ պեղեցիկ է: Թագուհին մնամարտին ներկայ ըլլալ կ'ուզէ, և, բնականաբար իրեն պիտի ընկերանան իր չքախումբի արկիւններն ալ. սպասեցէք ուրեմն մինչեւ ձեր սեփական աչքերով տուլթանը տեսնելը»:

qjofael i, brcf: pucquarphd ni pucquibphd wazba

սացենք դիակը մեր աչքերուն առջևէն, ամօր յիշատակը հետեւ վանենք մեր մաքերէն» :

Բայց ասիկա դիւրին բան մը չէր, և, խնհոյքի ամբողջ տեսողութեանը միակ քրիստոնեայ պեսոր, որ կատարեալապէս գոհ և ուրախ էր, Ռիչարդս ինքզնորն էր, որ ըստ զինքն հիւրասիրողին :

— «Աղէն ասորտ սուլթան, դուք կուտած էք Ակովտիոյ արքայազուն իշխանին հետ : Ձեք ուզեր, հիմայ, ինծի հետ ալ փորձել : Պայման դնենք, որ, ո՛վ յաղթէ, ան տէր դառնայ Երուսաղէմին : »

— «Առկէ աւելի լաւ բան մը չէի կրնար պանկալ, բայց չեմ համարձակիր» : —, պարտախտնոց սուլթանն ուսկցուց :

— «Ծննդամարտի Երուսաղէմի տիրապետութեան համար, ձիծաղելի պիտի ըլլար հիմայ, որովհետեւ արդէն իմ տիրապետութեանս տակ է այն, առկէ գտտ, թէ ինծի և իմ ձեզի համար սուրբ քաղաք մըն է : Ինքզայն երբէք չպիտի կրնար գրաւել, որովհետեւ ձեր քրիստոնեայ իշխաններու միութիւնը քայքայուած է : Իսկ մինակ ձեր անգլիական բանակով, բաւական ուժեղ չէք ինծի դէմ լատերազմելու : Ետե իմ բանակիս համար անհրաժեշտ է իմ ներկայութիւնս : Եթէ, մենաւ մարտի մը մէջ ես իյնամ, արու զաւակ մը չունիմ, որ ինծի յաջորդէ : Սակայն այս պատճառով չկրնալ կատարելուս համար, ազնուասիրտ Ռիչարտ, յանձն կ'առնեմ ձեզի տալ այն ըլլորը, ինչ որ կը կամենաք» :

Երկու հօգօր վեհապետները, որ երբեմն կատաւ Օչնամինիւր էին, իրարմէ բաժնեկցան, սրղէս բարեկտեր, և յաւիտեան իրօր չախտն :

Յաջորդ առտուն քրիստոնեայ իշխանները միման բանակատեղին, և քիչ վերջը Էտրիկ իշխան ամուսնացաւ Ակովտիոյ արքայազուն խանին :

գինու ունեիր, հրաշալի կերպով սպառազինուած, և աննըման արարական նժոյգներու վրայ նստած:

Յանկարձ հեծեղագործը ճեղքեցաւ, և սուլթանը մէջէն անցաւ: Ոնն ճեփ ճերմակ էր հագւած, և մէջքը փաթկած էր մետաքսէ բոսորազոյն գօտի մը: Իր ամբողջ սղառազինութիւնը կը բաղկանար կոր ռակեցօծ սուրէ մը, որ ետեւդան կը կոչէին. բայց կը կրէր երեք զարդեր, մէկը իր գլխու փաթկնոյթին վրայ, երկրորդը՝ մատանիին, և երրորդն ալ՝ սուրի կոթին, հաւանօրէն ասոնցմէ խրաքանդութիւնը աւելի կ'արժէր, քան Ռիչարտի բոլոր գոհարեղէնները:

Վեհափառօրէն, սակայն խանդաղատ, սուլթանը Ռիչարտին մօտենալով, բարի պալուստ մտղիկեց, և զայն առաջնորդեց յատկապէս իրեն համար պատրաստուած փառաւոր վրանը: Իսկ թագուհին ու չքախուսմբի տիկիններն ալ դէպի իրենց յատկացուած վրանն ուղղուեցան: Երբ տիկինները կ'անցնէին, սկսած սուլթանէն մինչեւ բանակի վերջին՝ փեռօրը, բոլորն ալ աչքերը գետին խոնարհեցուցին՝ որովհետեւ մահմետականները երեսը բռնով նայելը անքաղաքամարտութիւն կը սեպէին:

Վրանին տակ, սուլթանը հետաքրքրութիւնով զննեց իր արքայազուն հիւրը: Մտնաւորապէս իր բուն հետաքրքրութիւնը չարժած էին Ռիչարտի յաղթանդամ սրունքներն ու բազուկները, ինչպէս նաեւ անոր սղանդակ խոշոր սուրը: Բարեկամ գչըծածելու համար անհրաժեշտ էր երկու ձեռքով բռնել:

— «Ձեմ կարծեր որ մէկ մարդ մը կարենայ գործածել այսքան ծանր սուր մը:— Բաւ Սալահէտտինը, — «չատ կը փափաքէի տեսնել թէ թագաւորը զոյ՛ն ինչպէս կը գործածէ»:

— «Հաճոյքով» —, պատասխանեց Ռիչարտը, և, չորսը նայած միջոցին տեսաւ մատակ հիւրը կոթն ու

գլուխը երկաթէ կէն։ Ձայն դրաւ փայտի՝ կոճղի մը վրայ, քանի մը ցոյլ ետ գնաց, սուրբ անդամ մը սլաքացուց զլիսուն շուրջը, և, զարհուրելի հարւածով մը, երկաթեայ ձողը երկու մասի բաժնեց։

Սուլթանը չափազանց զովեց Ռիչարտի ճարտարութիւնը, և սլք Թօմաս ինքնիրեն մըմնջեց։

— «Այո՛, դուք չպիտի կրնայիք միևնոյն ընել»։

Եւ կարելի թէ սուլթանն հասկնալով սրբ Թօմասի միտքը, ըսաւ։

— «Այդեօք աշխարհիս վրայ կա՛յ բան մը, որ աղնիւ Ռիչարտ թագաւորն անկարող է ընել»։

Այս լսելով, գետինը կեցուց մետաքսեայ բարձ մը և հարցուց, — «Եղբայր, կրնա՞ս օտիկա քու սուրովդ երկուքի բաժնել»։

— «Մնակաւնարար ո՛չ» —, պատասխանեց Ռիչարդը, — «Ոչ մէկ սուր չունար կիսել։ Չէ՛կ հարւածով, սլքան կակուղ առարկայ մը»։

Սուլթանը ժպտեցաւ, և իր կրք եաթադանը քաշելով, առաջացաւ ու անոր բերանը թեթև կերպով քսեց բարձին, որ երկու մասի բաժնուեցաւ։

Թագաւորը զարմանքէն աղաղակեց, և սըր Թօմասը յայտարարեց, թէ զործին մէջ կախարդութիւն կար։ Սնտեմն սուլթանը մետաքսէ թաշկինակը դէպի վեր նետեց, և եաթաղանով զայն սլք երկու մասի բաժնեց։

— «Եղբայր» —, ըսաւ մեծահոգի թագաւոր, «Եթէ ես թան մը բրի, զոր դո՛ւ չէիր կրնար ընել, դուն ալ փոխողարձարար կատարեցիր այն, ինչ որ ես ինքս չպիտի գլուխ հանէի։ Հրմայ, զանք ուրիշ խնդրի մը կրնայի՞ սուրեօք քու ինծի՝ բժշկելու համար զրկած լինելու։ Եւ ճաքիմբ՝ անմահ և չնոցնակալութիւնս յայտնել»։

Սուլթանը նշան մը բրաւ, և հոն գտնուող զինքի մը

Քանիոյն իրենն ընդառաւ ակ ուղիկի մօրթէն շինած սրածայր գտակ մը, ճիշտ էլ Հաքիմի ծածկածին պէս։ Ալյանէտ-տինը գայն իր ճերմակ փաթիլոցին ակդր դրաւ, և, նոյն վայրկեանին, իւրագաւորը բարանեց, թէ սուլթանն ու բժիշկը միևնոյն անձն էր։

— «Աւրեմն դո՛ւն էիր իմ վրանս եկողը, դո՛ւն գիտաւ ուղեացուցիր, դո՛ւն ինձմէ խնդրեցիր։ Սրբ Քընէլի թագաւոր իրենը —, ըսաւ իւրագաւորը դարմացած։ Բայց գիտես որ միևնոյն սասկեար կը սիրէ Լէյաի Լաթիլը, ուրուն հետ դուն ամուսնանալ կ'ուզես։

— «Ազէկ գիտեմ այդ» —, պատասխանեց մեծահոգի սուլթանը. — ես գիտեմ նոյնպէս, ինչ ալ իշխանուհին կը սիրէ սասկեար, և ո՛չ ինչ գիտ։ Այդպէս է ճակատագիրը։ Ես սասկեարին բարեկամն եմ, և ձեռքէս եկածը պիտի լինի, վաղան մենամարտին համար գայն լաւ մը սպասադինելու։ Բայց, ներք ինծի, իմութեկի ձայն կ'առնեմ, նշան է ինչ Քօնրասար իր հետեորդներով կը մամանէ։ Ընչաւ է որ ես ընտելեմ սիրեր ոչ այդ սասար մարքիլը և ոչ ալ իր բարեկամ մեծ-արարողակար, սակայն և այնպէս այսօրուսն օրս անոնք իմ հիւրերս են, և ես պարտաւոր եմ անոնց բարի պալուստ մալ-իկելու»։

— Ուր թո՞մա՛ս, ըսաւ իւրագաւորը, երբ սուլթանը նկնած էր, տեսա՞ք մեր բմբիշը, արդեօք պահան- ուտածին պէս սպասադինեա՞ծ էր։

— «Այո՛» —, պատասխանեց Սրբ թո՞մասը, և ես չտարիկ դարմացալ, տեսնելով որ այս բմբիշը Սրբ Նընէլին էր։ Սուլթանին սուտ հրաշալի զրահներուն լակ դէմքն այնքան էր փոխւեր, որ առանց իր որսկան լուգվելին, որ ուրախ պատկոտելով վրաս վաղեց, գին- ը չպիտի ճանչնայի»։

— «Անոր ըսէք իմ կողմէս» —, աւելցուց իւրագա-

աւելցուց դառնալով դէպի մեծ-արարողապետին կողմը .
— «դողացէ՛ք» — :

— «Մեղա՛յ, Ես այդ բանն ընել չպիտի կրնամ՝, եթէ նոյն իսկ ուզեմ» — , ըսաւ գոռոզ հեգնութեամբ մը մեծ-արարողապետը . — «հե.», — , շարունակեց ինքնիրեն , — «եթէ մարքիզը չյսդիթէ , կը յուսամ թէ Սկովսիացին անոր գործը աղէկ մը պիտի լինցնէ : Ան բնաւ չպիտի խոստովանի , քանի զեռ ես կրնամ զինքն արգիլել» :

Երբ լրատուներու ձայներն յայտարարեցին , թէ խորհրդաւոր ռմբիչը սրբ Քրննէթն էր , Լենգլիացիներու կողմէ գղրղապին ծափահարութիւն մը լսեցաւ : Քանի մը վայրկեան երկու ռալմիկները կրցան իրարու դէմ մաքառիլ , որովհետեւ երկուքն ալ սքանչելի ձիավարողներ և կտրիճ գինւորականներ էին : Բայց յանկարծ Քոնրատին ուժերը պակսեցան , և սրբ Քրննէթը նիզակի ուժգին հարած մը տուաւ անոր : Մարքիզը գետին տապալեցաւ , կուրծքը բաց : Երբ լրատուները Քոնրատի սաղաւարտը կը վերցնէին , ան կը մրմնջէր .

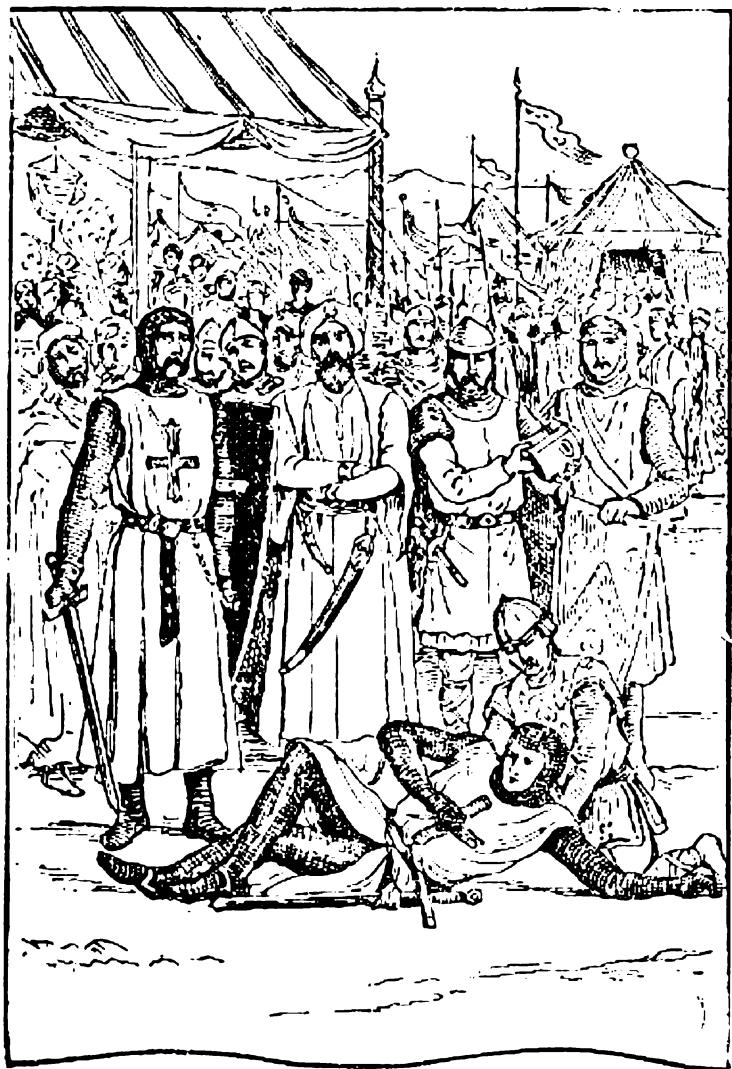
— «Ի՛նչ կ'ուզէք : Զիս յանցաւոր են հռչակած և իրաւ ալ յանցաւոր եմ : Ինձի խոստովանահայր մը տւէք» — :

Թիչարտ աղաչեց սուլթանին , իր թալիսմանին միջոցաւ Քոնրատի կեանքն ազատել : Սուլթանը յանձն առաւ , յրտութեամբ ըսելով , — «թող զայն վրանս բերին» — :

— «Մ'չ» — , միջամտեց մեծ-արարողապետը :

— «Ես կ'ուզեմ չոր ան իմ վրանս փոխադրուի . սուլթանը հոն կրնայ գալ խնամելու համար» :

— «Մի՛ հակառակիր , իմ բարի Սէլահէտտինս , չառ ք'աղաչեմ քեզի» — , ըսու Թիչարտը : — «Եւ հիմայ շարունակենք մեր ընելիքը : Լենգլիոյ գինւորներ , զարկէք թմբուկները , մինչդեռ մենք յաղթականը կը տանինք

Քոցրաթի սպանությունը

մեր թագուհին առջև, որպեսզի իր շնորհաւորութիւններն րնէ» — :

Թագուհի յիշեցաւ իր մեծ համակուրսի թիւն էր և մաղթանքներ: Յաղթական տապաւոր ծունկի եկաւ, սուփորութեան համաձայն, թագուհին քակեց սնոր կոշիկներու խթանները: Էտիթը, աստիճանով երկրորդն ըլլալով, սաղաւարտ քակեց: Եւ երբ սրբ Քրիստոսի ապշուական զէմքը բացւած էր, թագաւորն ըսաւ ինդալէն պուակալով:

— «Գիտէ՞ք, թէ ո՞վ է այս ասպետը... Անիկա որ մը թագաւոր պիտի ըլլայ, որովհետեւ իր իսկական անունը Դաւիթ է, Ակովտիոյ արքայագուն իշխանը: Ահա ասիկայն զազանիքը, զոր ինք խոստովանած է ճշմարտին: Այս վերջինը չէ ուղած գազանիքն իւծի յայտնել, իսկ ինքը, ասպետը, իր չափազանց հպարտութենէն մղուած, նոյնպէս այդ մասին ինծի ըսեւ մը չէ յայտնած»:

«Այն ստին, Ձեր վերապաշտութիւնը ինչպէս իմացու» —, հարցուցին տիկիւնները:

— «Որովհետեւ» —, ինդալով պատասխանեց թագաւորը. — «Անգլիայէն տեղեկութիւններ առի, որոնց մէջ ինծի կ'իմացնէին, թէ Ակովտիոյ արքայագուն իշխանը առանց իր թագաւոր հօր թողաւորութեանը, կը ծառայէր իմ դրօշակիս տակ: Եւ նաեւ այն, թէ Ակովտիոյ Սելիւսը թագաւորը, երբ այս բանն իմացեր է, կսկիծէն խենթ դարձած՝ ձեռքն ինկած Եւգլիպիոնիւրը սկսեւ է ձերբակալել ու վար զնի, որպէս պատանդ, մինչեւ իր գտնէին վերադարձը: Եւ այս գիտն ըրի այն վայրկեանին, երբ իմ նուպիացի գերիւս վերջը կը ծծէի: Նշմարեցի, որ անոր մարմինն մորթը քակւածն սե չէր, այլ սե ներկւած: Եւ ասոր կցելով ուղիւ՝ դիտողութիւններ, ճշմարտութիւնը գուշակեցի: Եւ այժմ Էտիթ, եղբորս աղջիկը, տէք ձեր ձեռքը ձեր սիրած իշխանին»:

դարձրորով, բայց պատրաստակամ առե թագաւորին
հետն ինչպէս. — «Իսկ ես կը կարծէի, թէ սուլթանին
հետ պիտի տամ սնանախ: զայն քրիստոնեայ դարձնէի
և վերջ տայի այս պատերազմին»:

— «Ճշնաս որի տեսլիքը ճիշտ էր» —, բաւ թագա-
ւորը. — «Բայց այն իշխանը, որու հետ դուք պիտի ա-
մուսնանաք, արդէն քրիստոնեայ է. և ձեր ամուսնու-
թեամբ վերջ գտնող պատերազմն է. Երկար խօսելու պէտք
չկայ. զեղեցիկ եղբորս զգիկս. դուք պէտք է որ իշխա-
նին հետ ամուսնանաք, ուղէք չուղէք. Իսկ հիմա յիշե-
ցէք. որ սուլթանն իր ազնուական հիւրերը խնճոյքի է
հրաւիրած, որ տեղի պիտի ունենայ այսօր ցերեկին.
Բանակատեղիին մէջտեղը. սե մեծ վրանին սակր»:

ԺԱ. ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ի իշխարտի ակնարեւած սե վրանը զարդարած էր
խանկազին գորգերով, մետաքսեայ հանգստաւէս. բար-
ձերով, զով բմպելիներով, համադամ և նրբաճաշակ կե-
րակուրներով, ոսկեայ և արծաթեայ սպասներով, և ու-
րիշ ամէն տեսակ չքեղութեամբ ու ճոխութեամբ, ինչ որ
սուլթանի մը հիւրասիրութիւնը կրնար լնծայել:

Վրանին մէջտեղը Սէլահէտտինը օտքի կեցած, իր
հրաւիրեալներուն կը ստասէր, երբ յանկարծ ասանց խոյ-
տու խիւն ինդրելու, նեքթապան զաճաճը. վրանէն ներս
ինկաւ. Կարծես անոր աչքերը կոպիճներէն դուրս կ'իյ-
նային, սարսափէն բռնած, խօսելու տեղ անկապ բա-
ռեր կ'արտասանէր. — «Ահ, լսէ ինձի, ահաւոր սուլ-
թան, կը պաղատիմ. . .» —:

Դառնա՛նք իրար կ'անցնի.

Սուլթանը , որ երբէք չէր մերժեր լսել անիրաւուն թեան ու ոնարդարութեան գոհերուն , սիրտ տւաւ գաճաճին , որ ինքզինքին գայ և բացէ ի բաց խօսի սրտին մէջ ունեցածը : Սակայն այս բանն անկարելի եղաւ , և այլիս մամանակ չունեցաւ անով զբաղելու , որովհետեւ արդէն թմբուկները կը յայտարարէին Նիւրեբուն գայը : Շնորհալի բարեկրթութեամբ մը , Սէլահետաինը կ'ընդունէր յորիստոնեայ իշխանները : Մասնաւոր պատկառանքով մը կ'ըսէր Սկովտիոյ արքայագուն իշխանին :

— «Թէպէտե քնձի համար հաւասարապէս թանկագին պիտի եղած ըլլայիք , եթէ դուք արքայագունի մը տեղ , որը Քընէթ հասարակ ստպեան ըլլայիք , որ անպեայնորէն քնձի հետ կուէի բռնուեցաւ այս մօտերը : Որովհետեւ ես կը սիրեմ կտրիճ և մեծահոգի զինուորականը ու կ'ախնաձիմ , ինչ որ ալ ըլլայ անոր ծագումը » :

Այս զեղեցիկ ճառէն յետոյ , սուլթանը պաշտօնած ոչարակի մեծ գատաթով մը , խմեց իր Նիւրեբու կենտոյց : Սկովտիոյ իշխանէն յետոյ Ասարիոյ արհիդուքսը խմեց և գատաթն հրամցուց մեծ սրտալուրդապետին : Այս իսկ վայրկեանին , սուլթանը նշան մը բրտաւ և գաճաճը արագութեամբ մօտեցաւ քարձրածայն բսելով :

— «Բռնեցէ՛ք այս մարդը » :

Մեծ-արարողապետը դուլաց , բայց և իսկոյն ինքզինքը բռնելով , գատաթը վերցուց խմելու : Բայց նոյնքան խմելու , սուլթանին թեթեւ ետխաղանք չողաց ոգին մէջ , և վար իջնալով մեծ-արարողապետին գլուխը տեղէն թողուց , որ պորբելով մինչև վրանի միւս ծայրն ինկաւ :

Այս պատահարին դէմ ընդհանուր ազատակ մը քարձրացաւ , ամէնքն ալ կը կարծէին , թէ դատադրութեան ծուղակն են ինկած : Աւատրիոյ արհիդուքսը ուստում մը բրաւ դէպի ետ , խորհելով , թէ անկէ յետոյ կարգն իրեն պիտի գար :

Բայց սույթանը հանդարտ ձայնով մը բռնու .

— «Լեզնուասիրտ Սիչարտ , և դուք իմ պատական հիւրերս , հոս բնաւ . դատադրութիւն կայ : Եթէ այս մարդը իմ գաւաթովս պուտ մը գինի խմած ըլլար , մեր հրասիրտ թեան րովանդակ օրէնքներով . հա չպիտի համարձակէի այլեւս անոր ու ի վնաս մը հասցնել , բայց և այնպէս անոր միտնիլը արդար հատուցում մըն էր : Գեոքիչ առաջ անիկա սպաննած էր իր մարեկամ Քոնրատը , զոր ես իր վրանին տակ քնուցուցած էի . գործածելով թալիսմանը , որ պիտի բժշկէր զայն :

— «Աս անկարելի է» — , կ'աղաղակէին , անոնք բուրեկամներ էին :

— «Մտեցիր , գաճաճ , և պատմէ տեսածդ » — , հրամայեց սույթանը :

Ինչն առին գաճաճը պատմեց . թէ ինչպէս հետաքրքրութենէն մղւած , կամայ մը մտած էր այն վրանին մեջ , ուր Մարքիլը կը քնանար , բայց ոտքի ձայնիւր տոնելով՝ քաշուած պահած էր վարագոյրի մը կտուր : Հոնկէ , տեսած էր մեծ-արարողապետին ներս մանելն ու Քոնրատը արթնցնելը :

— «Ի՞նչ կ'ուզէք» — , հարցուցած էր Մարքիլը :

— «Ես եկած եմ ձեզի խոստովանցնելու » — , բռնած էր մեծ-արարողապետը : Եւ յետոյ շարունակւած . — «Առէ՛ք ստիկա» — , այնպիսի ձեւով մը , որ կարծես տաճր հաղորդութիւն էր , և , խօսելով հանդերձ , զաշոյնը կոխեր էր անոր սիրտը :

— «Լհաւասիկ , թէ ի՞նչ էր պատմած ինձի գաճաճը» — , յայտարարեց սույթանը :

— «Դուք անձամբ կրնաք տեսնել Մարքիլին դիակը : Դալով մեծ-արարողապետին , զիտէք արդէն . թէ անոր վրայ ինչ ազդեցութիւն բրին . — «Իսնեպէք այս մարդը» խօսքերը : Ասելի չարժեք խօսիլ անոր մասին : Հե-

զատանոնք Սկզբնէտախնի վրայ միևնոյն վատահու թիւեր շունէին , ինչ որ թագաւորն ունէր :

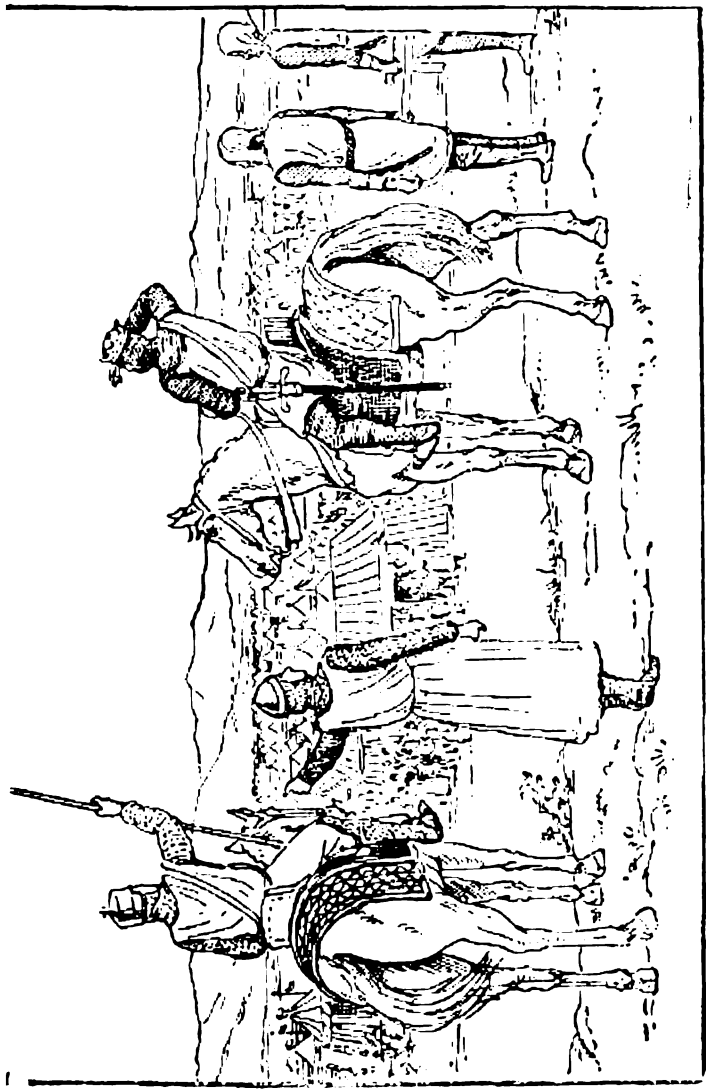
Վերջապէս հասան ըլուրի մը գագաթն որ կ'իշխէր մահմետականներու շրանակոտեղիին վրայ , և այստեղէն աքանչիլի տեսարան մը բացուեցաւ անոնց նայուածքին առջև :

Հարիւրաւոր ու հազարաւոր մեծաքսէ վրաններ կը տարածէին ամէն կողմ , և ասոնց շուրջը կը նշմարէին թագմաթիւ ձիեր ու մարդիկ : Երբ բանակէն նշմարեցի , Ռիչարտի փոքրաթիւ պահակազօրքը , նոյն վայրկեանին թմրուկներն ու ծնծղաները գարնեցուն , որպէս նշան բարի գալուստի : Ասոր հետ մէկտեղ , թագմաթիւ հեծե լազորքեր վայրկենապէս իրենց նժոյգներուն վրայ ցատկած՝ օրարչաւ ընդառաջ եկան , նետերու տարափնե թափելով քրիստոնեաներու զուիներէն վեր , օդին մէջ Տիկիններն ալ տուիլի սարսափեցան , և մանաւանդ , երբ նեա մը դպաւ թագուհիին նստած պատգարակին , անկա սոսկումի ազաղակ մը արձակեց : Ռիչարտը , պայրացած , սուրը՝ քաշելու վրայ էր , երբ էտիթը պատգարակէն զէպի դուրս կախուելով , բաւականոր :

— Տէր արքայ , զգո՛յ : Տեսէ՛ք , այս նետերուն ծայրերդ , դիտմամբ կտորւած են , սուլթանը մեզի դիմաւորական ձեռով մի միայն բարի գալուստ կը մագիթ , որովհետեւ դուք ինքներդ ալ ռազմիկիմագաւ որ մըն էք» :

— «Իսկապէս , իրաւունք ունիք» — , բաւ թագաւորը . — «Ի հարկէ , բացատրութիւնդ ճիշտ է . յառաջ , զինուորներ , դուք ձեզ լաւ պահեցէք , և բնաւ վախ մի՛ արտայայտէք» :

Այս վայրկեանին նետերու տարափը դադրեցաւ , և ռազմիկներն իրենց ձիերը կեցուցին՝ նիզակները ձեռքերուն մէջ խաղցնելով : Այն ատեն , Ռիչարտ թագա

Մ. ԹԻԿԷՍԻԱՆ ԲԱՆԱԿԱՏԵՂԻՔՆ ԵՐԱՆԵՆԻՔԻ ԵՐ ԿՐԱՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՆԸ

Եւ սուրբան Սէլահէտներ . որ չափազանց խոր սիրով
մը կը սիրէր , իր դժբաղդութեանց մէջ միշտ պաշտպա-
նած , ծախեալ տապառ , ինչպէս նաեւ կը յարգէր անոր
քաջասիրտ կիներ , որու դէպի արքայազուն իշխանն ունե-
ցած սիրոյն վկայ էր , հարանիքին առթիւ անոնց զրկեց
թանկագին հմայուսկր (թաղիւման) . որու շնորհիւ ինքն
այնքան . չանաւ որ լուրջութիւններ էր կատարած :

